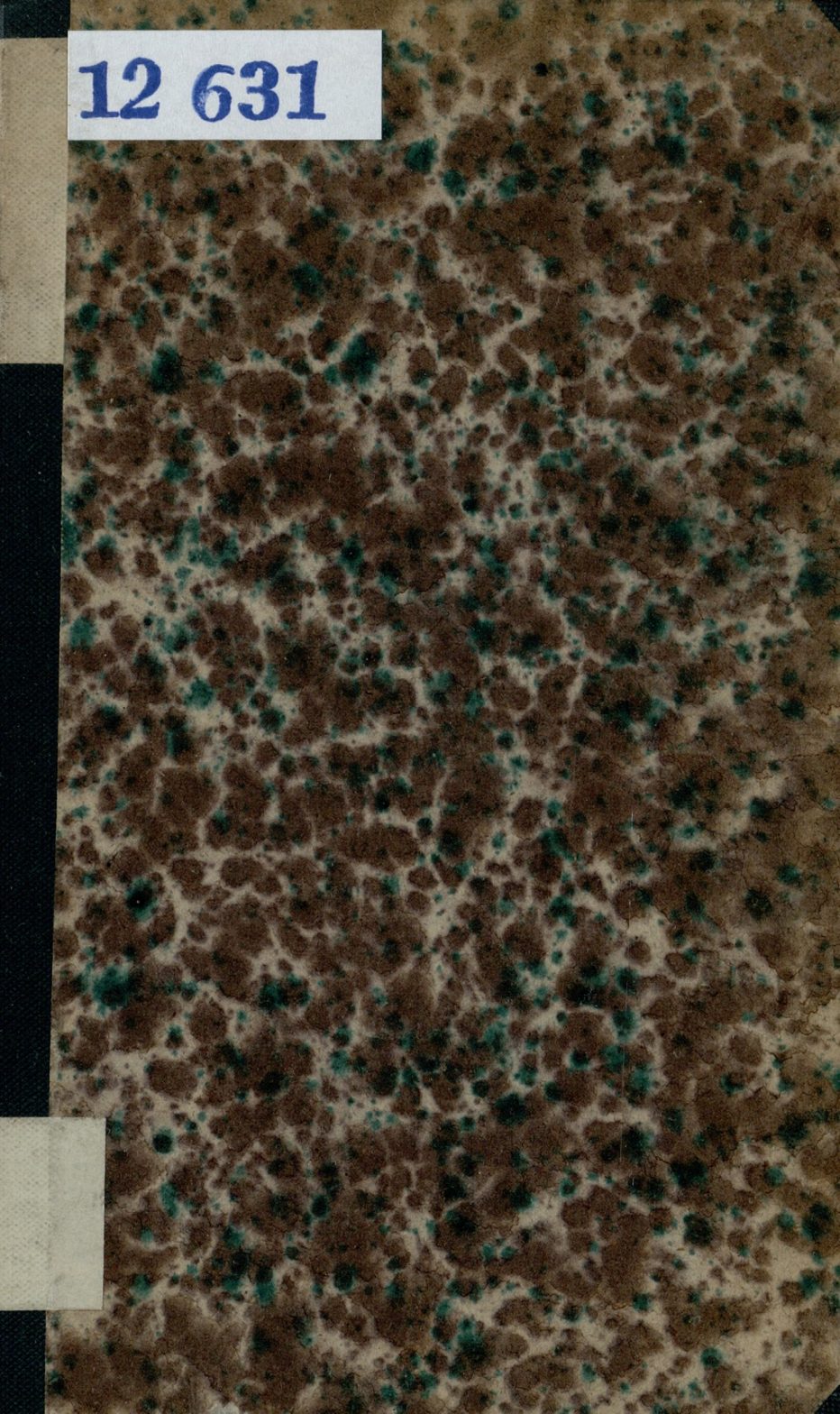

12 631

WYCIĄG
Z GEOGRAFII POLSKIEJ.

WYCIŃ

N GEOGRAPHIŃ

$\frac{79}{1}$

VIII 47

WYCIĄG Z GEOGRAFII POLSKIEJ

PRZEZ

TEODORA WAGĘ

W ROKU 1767

SKREŚLONÉJ I OGŁOSZONÉJ.

POZNAŃ.

NAKŁADEM KSIĘGARNI J. K. ŻUPAŃSKIEGO.

1860

Reichsarchiv Danzig
Zweigstelle Bromberg

Zg. 2185/41.

CBGiOŚ, ul. Twarda 51/55
tel. 22 69-78-773

Wa5166784

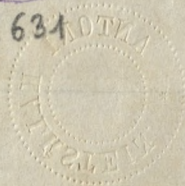
WYCIĄG

Z GEOGRAFII POLSKIEJ

TEODORA WAGHA

12634

Reichardt in Danzig
Knechtelmann in Danzig

1881
12634

N-3049184

N4-66436

WSTĘP.

Słusznie suchą się nomenklaturą wyda wyciąg ten z krótkiej *Teodora Wagi* geografii, gdy autorowi, nietyle szło o opisanie krainy, co o rozpatrzenie jego, ze względu rzeczypospolitej urzędzenia wewnętrznego. Francya przed wszystkimi krajami, z końcem już XVIgo wieku miała dla siebie karty geograficzne osobne, na jej djecezalne działy, gubernij czyli prowincyj, parlamentu i różnej jurisdycyi, administracyi. Dzieje polskie dotąd tego nie mają, a potrzebowały geograficznych wyobrażeń osobnych na djecezalne podziały, dla opactw i zakonów, dla starościńskich i grodowych, elekcyjnych, ziemstwa i trybunałów, administracyi i tympodobnych w wewnętrznym stanie rzeczypospolitej krzyżujących się i płaczących widoków. Żeby

takowe dziś dla przeszłości wypracować, wypada się powoływać na dawne wiadomości w czasie swoim skrócone; a z tych *Teodora Wagi* krótka nomenklatura dobrym może być przewodnikiem baczącym tylko na to że pismo 1767 wydane, wymienia świeżo pod ów czas zaszłe rozporządzenia i do nich się zastosowywa. Mogą w tym być uchybienia, więcej niedostateczności do których głównie liczy się niedostateczne ziemstwa wyluszczenie.

Polska dzieli się na trzy wielkie prowincje, na Wielko-Polskę, Mało-Polskę i Wielkie Księstwo Litewskie.

I. PROWINCJA WIELKOPOLSKA.

W prowincji wielkopolskiej zamyka się dwanaście województw i ziemie dwie. Województwa: 1, Poznańskie; 2, Kaliskie; 3, Sieradzkie; 4, Łęczyckie; 5, Brzeskiekujawskie; 6, Inowrocławskie; 7, Płockie; 8, Mazowieckie; 9, Rawskie; 10, Chełmińskie; 11, Malborskie; 12, Pomorskie. Ziemie: Wieluńska i Dobrzyńska.

I. *Województwo Poznańskie*, ma za herb: orla białego bez korony w polu czerwonym; senatorów 9; większych czyli krzesłowych 3, to jest: biskupa, wojewodę i kasztelana Poznańskich; mniejszych czyli powiatowych 6, to jest: Międzyrzecki, Rogoziński, Szremski, Przemecki, Krzywiński i Santocki kasztelanowie.

Powiatów i grodów zamyka w sobie 4, to jest: Poznański, Wschowski czyli ziemia Wschowska, Kościański i Walecki ¹⁾.

¹⁾ Niesiecki w roku 1728 mówi: dwa powiaty w sobie zamyka: kościański i wschowski. Widać że okolica Poznania nie nosiła nazwy powiatu.

Starostw grodowych jest 3: Poznańskie, Wschowskie i Wałeckie. Starosta poznański jest oraz generałem wielkopolskim i ma pod swoją jurysdykcją 7 grodów, to jest: Poznański, Kaliski, Gnieźnieński, Kcyński, Koniński, Kościański i Pызdrski. Generałem wielkopolskim, nie może być ani wojewoda, ani kasztelan poznański lub kaliski; nie może też trzymać jinszego starostwa grodowego przy generalstwie.

Niegrodowe starostwa są te znaczniejsze: Niewodworskieskie, Rogozińskie, Międzyrzeckie, Szredzkie, Szremskie, Babimostskie, Kopajnickie, Obornickie etc. Starostwo Drahimskie przez pakta bydgoskie r. 1657, ustąpione jest Friderikowi Wilhelnowi elektorowi brandenburskiemu w summie 120,000 talarów. Wykupno starostwa Drahimskiego królowi Michalowi i jinnym jego następcom jest w paktach konwentach zalecane. Na sejmie grodzieskim 1726 pozwolono województwom poznańskiemu i kaliskiemu składkę uczynić na wykupienie pomionego starostwa, co się i stało: ale ministerium saskie pieniądze na jinsze obróciło potrzeby, a województwom ustąpiona jest w summie rzeczonój Sierakowszczyzna.

Sejmiki poselskie i deputackie odprawuje województwo poznańskie wraz z kaliskiem i ziemią wschowską w Szredzie, gdzie obierają 12 posłów na sejm, a 4 deputowanych wielkopolskich, z obudwóch na połowę.

Miasta znaczniejsze w tém województwie są: Poznań stołeczne, murowane, kościołami pięknymi przyozdobione; w kościele Marii Magdaleny ciała kilku polskich ksiąząt i królów spoczywają. W Poznaniu odprawuje się co drugi rok, według konstytucji sejmu convocationis 1764, trybunał koronny prowincji wielkopolskiej od niedzieli prze-

wodniej do Ś. Tomasza, który się tam z Piotrkowa przenosi pod tymże prezydentem i marszałkiem tribunalskim. Wschowa czyli Fraustad stołeczne ziemi wschowskiej, porządne murowane, wslawione senatus consultami pod Augustem II gim i III cim, miasto to dissidentami napełnione, na około wiele ma wiatraków. — Leszno sławne bogatymi kupcami niemieckimi i rzemieślnikami różnymi osobliwie sukiennikami; pełno w nim dissidentów ²⁾. Rydzyna, rezydencja książąt Sulkowskich, pałacem wspólnym przyozdobiona. — Przemęt, opactwo cysterskie. — Paradyż, opactwo cysterskie, należy do kollacji królewskiej. Za panowania albowiem Augusta III, stanęła między stolicą apostolską i dworem warszawskim, za kooperacją Jana Tarły wojewody sandomirskiego ugoda, przez którą pozwolono królowi 12 opactw i probostwo miechowskie, według swego upodobania komu zechce konferować. W tych tedy dwónastu opactwach i trzynastém probostwie, jest po dwóch opatów, jeden klasztorny, drugi od króla postanowiony, świecki, duchowny lub biskup, który ma osobne sobie wydzielone dobra i w rząd klasztorny nie mięsza się. — Lubień, opactwo benedyktyńskie, należy do kollacji królewskiej. — Bledziejów, opactwo cysterskie. — Rogoźno, ekonomja królewska. — Szroda, miasteczko sławne sejmikami wielkopolskimi.

II. *Województwo Kaliskie*, ma za herb żubrzą głowę z pierścieniem w nozdrzach; ten herb nazywa się wieniawa ³⁾.

Senatorów ma 8; większych 4, to jest: arcybiskup

²⁾ Rawicz, piękne, dissidenckie, sukiennicze.

³⁾ Ta wieniawa między rogami ma koronę, a jest w polu szachowanym białe i czerwono (Niesiecki).

Gnieźnieński prymas królestwa, wojewoda Kaliski, kasztelanowie Kaliski i Gnieźnieński; mniejszych 4, to jest: Łęcki, Nakielski, Biechowski i Kamieński kasztelanowie. Powiatów 6; Kaliski, Gnieźnieński, Kcyński, Koniński, Pyzdrski i Nakielski ⁴⁾, z których pierwsze pięć należą do jurisdikcji sądowej generała wielkopolskiego. Nakielski zaś powiat ma swego osobnego grodowego starostę.

Starostwa niegrodowe są: Ujskie, Powidzkie, Odolanowskie, Kleckie, Pobiedziskie, Keyńskie, Konińskie, Pyzdrskie, Kolskie etc.

Sejmiki wraz z poznańskim odprawia w Szrodzie.

Miasta znaczniejsze: Kalisz, stołeczne województwa, z obudwu stron Prosną rzeką oblane. — Gniezno, teraz sam go tylko prawie kościół katedralny zdoi. Prezydent i wiceprezydent tribunалу koronnego prowincji wielkopolskiej zawsze bywa z kapituły gnieźnieńskiej. — Lenda, opactwo Cystersów. — Mogilno, opactwo benedyktyńskie. — Wągrowiec, opactwo cysterskie. — Trzemeszno, opactwo pod dyrekcją kanoników regularnych Ś. Augustyna; wszystkie trzy należą do kollacji królewskiej ⁵⁾.

Z tych dwóch województw: poznańskiego i kaliskiego, właściwie mówiąc, składa się Wielkopolska ⁶⁾.

⁴⁾ Niesiecki mówi, że województwo kaliskie, ma trzy powiaty: kaliski, koniński i nakielski. Okolica gnieźnieńska zdaje się także podówczas nazwy powiatu nie używała.

⁵⁾ Koło, w nim bywają zjazdy i obrady wielkopolskie; a zgromadzenie się szlachty w czasie konwokacji (Büsching).

⁶⁾ Roku 1768, województwo kaliskie zostało podzielone na dwa: w kaliskim zostały powiaty: kaliski, koniński i pyzdrski; wojewoda i kasztelan, z kasztelanami Landy i Biechowa. W gnieźnieńskim powiaty: gnieźnieński, kcyński i nakielski; wojewoda i kasztelan, z kasztelanami nakielskim i kamieńskim.

III. *Województwo Sieradzkie*, ma za herb pół orła czarnego w czerwonym polu, i pół lwa czerwonego w żółtym polu, w koronie złotej (pokrywającej obie głowy).

Ma senatorów większych 2, to jest: wojewodę i kasztelana Sieradzkich; mniejszych zaś 3: Rozpirskiego, Spicimirskiego i Konarskiego kasztelanów.

Powiaty 4: Sieradzki, Szadkowski (czyli Czedkowski), Piotrkowski i Radomski.

Starostwa grodowe: Sieradzkie i Piotrkowskie; — niegrodowe: Radomskie, Szadkowskie, Klonowskie, Tuszyńskie, Wartckie etc.

Sejmikuje w Szadku gdzie obiera posłów 4, deputatów 2.

Miasta znaczniejsze: Sieradz, stołeczne województwa, mocno zdezolowane. — Piotrków, murem opasane; w nim agituje się trybunał koronny prowincji wielkopolskiej od Ś. Franciszka aż do soboty przed niedzielą kwietnią. Probstwo piotrkowskie inkorporowane jest na zawsze kapitule gnieźnieńskiej dla sustentacji prezydenta trybunalskiego. — Wolborz, miasto i rezydencja biskupów kujawskich. — Sulejów, opactwo cysterskie, należy do kollacji królewskiej. — Witów, opactwo norbertańskie. — Uniejów, opactwo benedyktyńskie. — Widawa. — Warta. — Końcepol.

Ziemia wieluńska osóbnó się rządzi; na pospolitym ruszeniu podlega jurisdikcji wojewody sieradzkiego. Ma za herb baranka z chorągiewką i krzyżem ¹⁾.

Senatora ma jednego mniejszego, to jest: kasztelana Wieluńskiego.

¹⁾ i z kielichem (dokłada Niesiecki), w polu czerwonym.

Powiaty 2: Wieluński i Ostrzeszowski.
 Starostwa grodowe 2: Wieluńskie i Ostrzeszowskie;
 — niegrodowe starostwa: Bolesławskie, Grabowskie etc.
 Sejmikuje w Wieluniu, obiera 2 posłów.

Miasta znaczniejsze: Wieluń, stołeczne ziemi. —
 Ostrzeszów. — Wieruszów. — Bolesławiec etc.

IV. *Województwo Łęczyckie*: herb jego pół lwa
 czerwonego w białym polu, i pół orła białego w czerwonym polu ⁸⁾.

Senatorów 5: większych 2, wojewoda i kasztelan
 Łęczyccy; mniejszych 3: Brzeziński, Inowłocki i Konar-
 ski łęczycki kasztelanowie.

Powiaty 4: Łęczycki, Brzeziński, Orłowski, Ino-
 włocki ⁹⁾.

Starostwo grodowe Łęczyckie; — niegrodowe: Ino-
 włockie, Zgierskie, Kłodawskie etc.

Sejmikuje w Łęczycy: obiera posłów 4, a deputa-
 tów 2.

Miasta znaczniejsze: Łęczycza, stołeczne wojewódz-
 twa. — Inowłocz. — Brzeziny. — Kłodawa. — Kutno. —
 Łagiewniki wślawione cudami Ś. Antoniego etc. ¹⁰⁾.

V. *Województwo Brzeskie kujawskie*, za Jagielly
 od województwa Inowłocławskiego oddzielone ¹¹⁾; ma za
 herb pół orła białego i pół lwa czarnego w złotym polu
 (głowy pod jedną koroną).

⁸⁾ Głowy obu pokryte koroną złotą (dokładą Niesiecki).

⁹⁾ Niesiecki dzieli na trzy powiaty: łęczycki, brzeziński i or-
 łowski.

¹⁰⁾ Piątek, Uniejów miasteczka należące do arcybiskupa gnie-
 źnińskiego.

¹¹⁾ Inowładysławskie oddzielało się od Brzeskiego jeszcze przed
 1500: patrz o tym w objaśnieniach do Niesieckiego.

Senatorów większych 3: biskup Kujawski, wojewoda i kasztelan Brzescy kujawscy; mniejszych 3: Kruszwicki, Kowalski i Konarski kujawski kasztelanowie.

Powiatów i starostw grodowych 5: Brzeski kujawski, Radziejowski, Kruszwicki, Kowalski i Przeddecki ¹²⁾; — niegrodowe starostwa: Duninowskie, Nieszawskie.

Sejmikuje województwo Brzeskie kujawskie, wraz z Inowrocławskim w Radziejowie, z kąd wysyłają 4 posłów na sejm, a 2 deputatów na trybunał.

Miasta znaczniejsze: Brześć kujawski, stołeczne województwa. — Wrocławek, stolica i katedra biskupów kujawskich. — Kruszwica nad jeziorem Gopłem. — Radziejów, miejsce sejmików kujawskich. — Nieszawa etc.

VI. *Województwo Inowrocławskie* czyli Inowrocławskie, herbu tegoż zażywa co Brzeskie kujawskie i razem sejmikuje w Radziejowie.

Senatorów większych ma 2, wojewodę i kasztelana Inowrocławskich; mniejszy jeden kasztelan bydgoski.

Powiatów i starostw grodowych 2: Inowrocławski i Bydgoski; — niegrodowe starostwa: Dybowskie, Gniewkowskie, Murzynowskie, etc.

Miasta znaczniejsze: Inowrocław czyli Inowrocław stołeczne województwa. — Bydgoszcz czyli Bromberg mrowane, w tém mieście podług konstytucji convocationis 1764, agituje się trybunał prowincji wielkopolskiej, co drugi rok alternatą z Poznaniem od niedzieli przewodniój do Ś. Tomasz, przenosi się z Piotrkowa pod tymże prezydentem i marszałkiem trybunalskim. — Dybow. — Łabiszyn. — Strzelno etc.

¹²⁾ Niesiecki mówi, że się dzieli na powiaty: Brzeski i Kujawski, to jest na dwa.

Ziemia Dobrzyńska, ma za herb głowę człowieka z koronami dwiema, jedna na głowie, druga pod gardłem w polu czerwonym ¹³⁾.

Senatorów mniejszych 3, to jest: Dobrzyński, Rypiński i Słoński kasztelanowie.

Powiatów 3: Dobrzyński, Rypiński i Słoński ¹⁴⁾.

Starostwo grodowe Bobrownickie; — niegrodowe Dobrzyńskie, Lipińskie, Rypińskie etc.

Sejmiki w Lipnie, obiera 2 posłów i jednego deputata.

Miasta: Dobrzyń, stołeczne ziemi. — Bobrowniki. — Lipno. — Rypin etc.

VII. *Województwo Płockie*, ma za herb orla czarnego na którego piersiach litera P, w czerwonym polu.

Senatorów większych 3: biskup, wojewoda i kasztelan Płoccy; mniejszych 2: Raciążski i Sierpski kasztelanowie.

Powiatów 8: Płocki, Bielski, Raciążski, Sierpski, Płoński, Srzeński, Niedzborski i Mławski; te trzy ostatnie składają ziemię Zawskrzyńską (Zawskrzańską), którą przez konstytucją 1726, pozwoleni są urzędnicy i ziemstwo które się agituje we Mławie ¹⁵⁾.

Starostwo grodowe Płockie; — niegrodowe: Mławskie, Płońskie etc.

¹³⁾ Głowa sędziwego, z korony na głowie sterzą dwa bawole rogi (Niesiecki).

¹⁴⁾ Niesiecki wymienia: dobrzyński, lipiński i słoński.

¹⁵⁾ W roku 1728 Niesiecki in indice terminorum wyczytał tylko te powiaty: płocki, raciański i zawskrzski (zawskrzyński); a wiedział jako Paprocki pisał, to jest: że się dzieli na pięć powiatów: płocki, bielski, płoński, sierpski i raciański, kędy przydaje, że drugie powiaty jako mławski i srzeński dla wielkich wylewów rzek, oderwane są od tego województwa.

Sejmikuje w Płocku, obiera 4 posłów i 2 deputatów. Sądy ziemskie w Płocku, Bielsku i Sierpcu odprawują się ¹⁶⁾.

Miasta: Płock, stołeczne województwa, katedra biskupa, opactwo benedyktyńskie do kollacji królewskiej należące; w katedrze groby dwu książąt; proboszcz katedry płockiej tytułuje się książęciem Sieluńskim, w którym księstwie ma jurisdikcją absolutną. — Zawskrzyn. — Miawa. — Płońsk. — Raciąż. — Sieluń, stołeczne księstwa.

VIII. *Województwo Mazowieckie*, ma za herb orła białego bez korony, w polu czerwonym ¹⁷⁾.

Senatorów większych 2: wojewoda Mazowiecki i kasztelan Czerski; mniejszych 6: Warszawski, Wiski, Wyszogrodzki, Zakroczymski, Ciechanowski, Liwski kasztelanowie.

Województwo mazowieckie dzieli się na 10 ziem:

1, ziemia Czerska, powiaty ma 4: Czerski, Grojecki, Warecki, Garwoliński. — Starostwo grodowe Czerskie; — niegrodowe: Grojeckie, Wareckie, Garwolińskie, Latowickie, Osieckie, Stromeckie. — Sejmikuje w Czersku, obiera posłów 2, deputata 1 co piąty rok, zacych kolej nie obejdzie po wszystkich ziemiach, ponieważ dwie ziemie co rok wysyłają dwóch deputatów. — Miasta: Czersk, stołeczne województwa. — Warka. — Grojec. — Garwolin. — Góra etc.

¹⁶⁾ Büsching wie, że sejmikuje w Raciążu, gdzie i ziemstwo; a w Płońsku tribunal prowincji?

¹⁷⁾ Tymże się orłem jinsze powiaty tegoż województwa szczycą, tylko powiat liwski nosi w herbie pół niedźwiedzia czarnego i pół orla czerwonego o jednej koronie (Niesiecki).

2, ziemia Warszawska, ma powiatów 3: Warszawski, Błoński i Tarczyński. — Starostwo grodowe Warszawskie; — niegrodowe: Błońskie, Stanisławowskie, Piaszczyńskie etc. — Sejmikuje w Warszawie, obiera 2 posłów; deputata zaś co piąty rok. — Miasta: Warszawa nad Wisłą, rezydencja królów, miejsce sejmów. Tu się agitują komissje skarbowe, wojskowa, dobrego porządu; assessorskie, marszałkowskie, ziemskie, grodowe sądy. — Miasto to przyozdobione kościołami pięknymi, publiczną biblioteką (Zaluskich) i arsenałem. Wiele mu ozdób przybyło za Stanisława Augusta, jako to: mennica, ludwiarska gdzie armaty i moździerze odlewają; szkoła publiczna rycerska dla kadetów w pałacu Kazimirowskim; przy zamku magazyny świeżo wymurowane; powiększenie i przyozdobienie zamku, tudzież jizby senatorskiej i poselskiej; pałac publiczny zwany Krasińskich, w którym cztery jurisdikcje sądowe, to jest komissij obudwóch, sądów assessorskich i marszałkowskich i kancelarje; przy tymże pałacu ogród publiczny do przechadzki. Za miastem są koszary dla gwardji królewskiej koronnej pieszej; tudzież na przedmieściu Wielopole, dla gwardji konnej. Kościoły farne są 3: Ś. Jana Chrzciciela kolegjata w starej Warszawie (w Starym mieście); Panny Marii na Nowym mieście; Ś. Krzyża pod dozorem księży missionarzędów na Nowym świecie. Konwikty publiczne: jeden pod dozorem księży teatynów; drugi księży jezuitów; trzeci księży pijarów; szkoły jezuickie i pijarskie. Szpitale publiczne 3: Ś. Rocha, Ś. Łazarza i Dzieciątka Jezus. Po drugiej stronie Wisły na przeciw Warszawy, jest Praga: tam skład solny i wiele szlacheckich dworków. Miejsca znaczniejsze do przejażdżki na okolo Warszawy są te:

Wola, między nią i Warszawą, stany podczas interregnum, obierają pod szopą, umyślnie na ten koniec wystawioną, króla; Willanów, pałac wspaniały książąt Czartoryskich; Ujazdów, wspaniały pałac, który król Stanisław August nabył, znacznym kosztem ozdobnie zreparował, a potem na koszary obrócił; Łazienki od Stanisława Augusta na letnie mieszkanie zbudowane i przyozdobione; prócz tych są jinsze jeszcze mniejsze do przejażdżki, jako to: Marymont, Bielany, Młociny, Fawory, Stawki, Belweder. — Czerwiński, opactwo kanoników regularnych, należy do kollacji królewskiej. — Tarczyn. — Piaseczno. — Błonie. — Stanisławów. — Okuniew etc.

3, ziemia Wizka, dzieli się na 3 powiaty: Wizki, Wązowski i Radziłowski. — Starostwo grodowe Wizkie do którego należy także gród Wązowski. — Sejmikuje w Wiznie, obiera 2 posłów, deputata zaś jednego co piąty rok. — Miasta: Wizna, stołeczne ziemi nad rzeką Narwą. — Wąsosz. — Radziłów etc.

4, ziemia Wyszogrodzka, nie ma żadnego powiatu. — Starostwo grodowe Wyszogrodzkie. — Sejmikuje w Wyszogrodzie, wysyła na sejm 2 posłów, deputata jednego co piąty rok. — Wyszogród, stołeczne ziemi, tu się agituja sądy ziemskie i grodzkie.

5, ziemia Zakroczymska, dzieli się na 3 powiaty: Zakroczymski, Serocki i Nowomiejski. — Starostwo grodowe Zakroczymskie. — Sejmikuje w Zakroczymiu, obiera 2 posłów, deputata zaś jednego co piąty rok. — Miasta: Zakroczym, stołeczne ziemi. — Serock. — Nowemiasto. — Sądy ziemskie w tych trzech miastach odprawują się.

6, ziemia Ciechanowska, ma 3 powiaty: Ciechanow-

ski, Sącociński i Prasnyski. — Starostwo grodowe Ciechanowskie. — Obiera w Ciechanowie 2 posłów, deputata zaś jednego co piąty rok. — Miasta: Ciechanów, stołeczne ziemi. — Prasnysz etc.

7, ziemia Łomżyńska, dzieli się na 4 powiaty: Łomżyński, Kolniński, Zambrowski i Ostrołęcki; za osobnym przywilejem królewskim chodzi leśnictwo łomżyńskie, do którego należą miasteczka: Kolno, Nowogród i wiele jin-szych przyległości; — niegrodowe starostwo Ostrołęckie; Miastków królewszczyzna. — Sejmiki w Łomży, obiera 2 posłów, deputata zaś jednego co piąty rok. — Powiat Zambrowski ma swoje osobne ziemstwo. — Miasta: Łomża stołeczne ziemi. — Zambrów. — Kolno. — Nowogród. — Ostrołęka. — Stawiski. — Śniadowo etc.

8, ziemia Rożańska, ma 2 powiaty: Rożański i Makowski. — Sejmikuje w Rożanie, obiera 2 posłów, a deputata jednego co piąty rok. — Starostwo grodowe Rożańskie, do którego także należy gród Makowski. — Miasta: Rożan, stołeczne ziemi. — Maków. — W tej ziemi jest Pułtusk nad Narwą zaszczycone powiatem własnym intitulującym biskupa plockiego, ksiązęciem pułtuskim, do którego jurisdikcji zupełnej należy. Tytuł mu jednak księcia prywatne tylko osoby dać mogą, a nie rzeczpospolita. W Pułtusku biskup ma kollegjatę piękną i zamek w pięknym i wesolym miejscu, który jest ordinarijną biskupów plockich rezidencją.

9, ziemia Liwska, niema żadnego powiatu. — Starostwo grodowe Liwskie; — niegrodowe Korytnickie. — Sejmiki w Liwie, obiera 2 posłów, a deputata jednego co piąty rok. — Miasta: Liw, stołeczne ziemi, nad rzeką

Liwcem. — Węgrów, jedno z przedniejszych miasteczek w Polsce¹⁶⁾.

10, ziemia Nurska, dzieli się na 3 powiaty: Nurski, Kamieńczykowski i Ostrowski. — Starostwo grodowe Nurskie, do którego téż należą grody Kamieńczykowski i Ostrowski. — Sejmik w Nurze, obiera 2 posłów, deputata zaś jednego co piąty rok. — Miasta: Nur, stołeczne ziemi. — Kamieńczyk. — Ostrowie. — Wyszków z wielu jinszymi przyległościami należy do biskupa płockiego.

W tych wszystkich dziesięciu ziemiach, pisarz ziemski, jest oraz pisarzem grodzkim.

IX. *Województwo Rawskie*, ma za herb orła czarnego w polu czerwonym, na piersiach literę R.

Senatorów większych 2: wojewoda i kasztelan Rawscy; mniejszych zaś także 2: Sochaczewski i Gostyński kasztelanowie. — Dzieli się to województwo Rawskie na 3 ziemie.

1, ziemia Rawska własna; powiaty w niej 2: Rawski i Bielski. — Starostwo grodowe Rawskie. — Sejmiki w Rawie; obiera 2 posłów, deputatów zaś 2 co rok trzeci, bo z każdej ziemi co rok kolejno dwu deputatów bywa.

2, ziemia Sochaczewska; powiaty w niej 2; Sochaczewski i Mszczonowski. — Starostwo grodowe Sochaczewskie. — Sejmiki w Sochaczewie; obiera 2 posłów, deputatów zaś 2 co trzeci rok.

3, ziemia Gostyńska; powiaty w niej 2: Gostyński i Gąbiński. — Starostwo grodowe Gostyńskie. — Sejmikuje w Gąbinie; obiera 2 posłów, deputatów zaś 2 co trzeci rok.

¹⁶⁾ Büsching słusznie Węgrów do Podlaskiego województwa liczy.

Starostwa niegrodowe w województwie Rawskim są te: Bolemskie, Gąbińskie, Guzowskie, Kapinowskie, Długoleckie etc.

Województwu Rawskiemu przez konstytucją 1766, przywrócony jest generał, czyli generalny województwa sejmik, a to tylko co do sejmików deputackich i gospodarskich, albo dobrego w województwie porządku, bo poselski sejmik, każda ziemia u siebie osobno odprawia. Deputatów tedy na generale kolejno ziemie wybierają; a na generał województwa zjeżdżają do Bolimowa.

Miasta znaczniejsze: Rawa, stołeczne województwa. — Biała, gdzie się sądzi ziemstwo Rawskie. — Sochaczew. — Gostyń. — Bolemów. — Skierniewice, rezydencja książąt prymasów arcybiskupów gnieźnińskich.

W ziemi Sochaczewskiej położone jest księstwo Łowickie, należące do arcybiskupów gnieźnińskich, którzy z tego powodu są kanonikami plockimi. Łowicz nad rzeką Bzurą przyozdobione zamkiem i wielu pięknymi kościołami. Konstytucją convocationis 1764, Łowiczowi pozwolony gród, gdzie wszelkie w interesach prymasa uczynione tranzakcje, za ważne mają być poczytane.

Prowincja Pruska czyli Prusy królewskie, z trzech województw składają się, i oprócz herbów każdemu województwu osobnych, mają Prusy sigillum magnum, którą instrukcje posłom na sejm i lauda albo ustawy swoje roborują. Herb ten jest orzeł czarny na szyi koronę mający, a z prawego skrzydła wychodzi ręka mieczem uzbrojona, w polu białym. Pieczęć ta leży w depozycie na ratuszu elbląskim, w worku jedwabnym zapieczętowana od prezidenta ziem pruskich biskupa warmińskiego; na

general ją przywożą, a po skończonym, znowu składają w Elblągu.

X. *Województwo Chełmińskie*, ma za herb orla białego w czerwonym polu, na szyji mającego koronę, a w zbrojnej ręce trzymającego miecz na cięcie zamierzony.

Senatorów większych 3: biskup, wojewoda i kasztelan Chełmiński.

Dzieli się na 7 powiatów: Chełmiński, Toruński, Grudziązki, Radzyński, Kowalewski, Brodnicki, Nowomiejski.

Starostwo grodowe Kowalewskie, należy do wojewody, który sobie kreuje podwojewódzgo i pisarza grodzkiego, ci sądzą sądy grodzkie w Kowalewie co miesiąc; — niegrodowe: Brodnickie, Grudziądzkie, Lipińskie, Gólskie, Pokrzywnickie, Radzyńskie, Lonkorskie etc.

Sejmikuje w Radzynie, a drugi raz w Kowalewie, wysyła na sejm posłów 14, z każdego powiatu po dwóch; deputatów zaś na tribunal 2.

To województwo zamyka w sobie ziemię Michałowską, złączoną w zupełnym z sobą rządzie; ma jednak osobnego swego chorążego i sędziego ziemskiego z assessorami Michałowskich, który odprawia sądy w Brodnicy i w Nowym mieście.

Miasta znaczniejsze: Chełmno, stołeczne województwa, przyozdobione kościołami wspaniałemi; sławne niegdyś tribunalem całych Prus, co się pokazuje z dawnych praw pruskich rzeczonych *jura culmensia*. — Chełmża, tu katedra biskupa chełmińskiego. — Lubawa, rezydencja biskupa chełmińskiego. — Grudziądz, sławne generalami pruskimi, które się alternatą raz tu, a drugi raz w Mal-

borku i Gniewie odprawują. — Brodnica albo Strasburg, porządne i piękne. — Kowalewo czyli Schönsee, zaszczycone sądami grodzkimi całego województwa. — Radzyn czyli Reden, wslawione sądami ziemskimi tegoż województwa. — Nowemiasto albo Neumark. — Golub' i jinsze.

XI. *Województwo Malborskie*, herb jego orzeł czerwony w złotym polu, na szyji mający koronę, a w zbrojnej ręce trzymający miecz goły wymierzony na cięcie ¹⁰⁾.

Senatorów większych ma 3: biskup Warmiński, wojewoda Malborski i katsztelan Elbląski.

Dzieli się na 4 powiaty: Sztumski, Kiszporski, Elbląski i Malborski.

Starostwo grodowe Kiszporskie, które do wojewody należy; ten podobnie kreuje sobie podwojewodzego i pisarza, którzy sądy grodzkie sądzą w Kiszporoku; — niegrodowe starostwa są: Sztumskie, Tolkmitskie etc.

Sejmikuje to województwo w Sztumie, wysyła na sejm posłów 8, z każdego powiatu po 2; deputatów zaś 2 na trybunał.

Miasta znaczniejsze: Malborg czyli Marienburg, stoleczne województwa, położone nad Nogatem odnogą wiślaną, niegdyś rezydencja mistrzów krzyżackich. W okolicy Malborge są Żuławy czyli kępy żyzne, które się aż ku Gdańskowi ciągną, gdzie na łąkach jest wiele wsi porządnych, osadzonych Holendrami i grunta żyzne a w pastwiskach liczne stada bydła konserwujące. Żuławy te są większe i łączą się z Żuławami mniejszemi zwanemi, które się ciągną pod Gdańsk. Te Żuławy są położone jak na wyspie, bo z obudwu stron oblane wodą to jest

¹⁰⁾ Niesiecki zaś pisze, że herb województwa malborskiego, tenże jest co chełmińskiego.

Wisłą, która się przy Montawskiej kępie na dwie dzieli: jedna zowie się Nogat, idzie ku Malborgowi; a druga Wisły odnoga płynie ku Gdańskowi; klin ziemi wpadający między Nogat i Wisłę zowie się szpica Montawska, na której konserwacją rzeczpospolita znaczne już summyłożyła, ale się coraz bardziej rujnuje i ciężką czyni ku Gdańskowi defluitacją. Ekonomja malborska, należy do dóbr stołowych królewskich. — Sztum, zaszczycone sejmikami i sądami ziemskimi województwa malborskiego. — Kiszpork czyli Christburg. — Tolkmicko albo Tolkemit i jinsze.

Księstwo warmińskie jest przy województwie malborskim. Biskup warmiński jest absolutnym jego panem, sędzi bowiem sprawy wszystkie bez appellacji. Kraj żyzny, miasta piękne, ludne i bogate. Całe jest napelnione katolikami; dyssydenci żadnej w nim nie mają tolerancji. Biskup warmiński żadnego arcybiskupa jurisdikcji nie podlega, ale tylko stolicy apostolskiej. Wolno mu zażywać palljusza i krzyża arcybiskupiego w swojej djecezji.

Miast warmińskich znaczniejszych 12: Helsberg, rezydencja biskupów warmińskich; Brunsberg czyli Braunsberg; Framburg czyli Frauenburg, przyozdobione kościołem katedralnym; Ornetta czyli Wormdit; Ressel albo Reszel; Bisztinek lub Bistein; Zeburg lub Seeburg; Biskupiec czyli Bisburg; Olsztyn czyli Altenstein; Wartemberg; Melzak; Gutstad etc.

Kapituła warmińska ma za herb bramę żelazną i pół krzyża, a nad herbem mitra papieżka i nad mitrą krzyżyk ²⁰⁾. Ma przywilój 1512 r. sobie nadany wolnej elekcji

²⁰⁾ W polach tarczy: brama w murze o trzech wieżach; krzyża połać lewa.

biskupów. Królowie polscy zwykli podawać 4 kandydatów, którzy jeśli nie są rodowitą szlachtą pruską lub w kapitule nie mają stallum, tedy muszą się starać o indigenat pruski, a dopiero mają prawo do elekcji. Kapituła warmińska według konstytucji 1764 powinna wysyłać deputata jednego na trybunał prowincji wielkopolskiej. Kanonicy obligowani są do rezydencji przy katedrze i tylko 60 dni wolnych w roku do wyjazdu mają.

XII. *Województwo Pomorskie*, ma za herb gryfa czarnego ze złotemi pazurami w polu białym.

Senatorów większych 2: wojewoda Pomorski i kasztelan Gdański.

Dzieli się na 10 powiatów: Tczewski, Nowski, Gdański, Świecki, Tucholski, Człuchowski, Mirachowski, Pucki, Kościerzynski, Skarszewski. — Powiaty Lemburgski i Bytowski od 1657 w ręku króla pruskiego zostają.

Starostwo grodowe Skarszewskie należy do wojewody, który ma swego podwojewodzego i pisarza grodzkiego, ci sądy grodzkie sądzą w Skarszewie; — niegrodowe są: Białemburgskie czyli Baldenburg, Borzechowskie, Człuchowskie, Gniewskie czyli Mewe, Hamersztyńskie, Mirachowskie, Nowskie, Osieckie, Parchowskie, Puckie, Sobowickie, Starogardzkie, Świeckie, Tucholskie, wszystkie od miasteczek tegoż jmiienia mające nazwiska. Tczewo, ekonomja królewska dóbr stołowych.

Ma swoje sejmiki województwo Pomorskie na czterech miejscach, to jest w Pucku, Tucholu, Człuchowie i Świeciu. Dopiero na generalik zgromadza się do Starogardu i ztamtąd wysyła 20 posłów na sejm po 2 z każdego powiatu; deputatów zaś 2 za trybunał. Sądy ziem-

skie tamże bywają gdzie i sejmiki; w Starogardzie zaś 3 powiaty: Nowski, Gdański i Tczewski sączą się.

Miasta w tym województwie znaczniejsze: Tczewo czyli Dirschau; Pelplin opactwo cysterskie; Chojnice; Koronów; Oliwa o milę od Gdańska, miejsce wslawione opactwem cysterskim i traktatami 1660; Skarszew czyli Schönek.

Trzy pruskie województwa po odprawionych u siebie sejmikach jadą na general pruski, raz do Grudziądza, drugi raz do Malboga, a trzeci raz do Gniewiu czyli Mewe. Jeżeli który sejmik w trzech województwach nie stanie, general nie bywa; albo jeżeli się zerwie general, poslowie na sejm nie jadą. Na generale prezydentem jest biskup warmiński, a w niebytności jego chełmiński.

Trzy wielkie miasta pruskie: Gdańsk, w województwie pomorskim, miasto anzeatyckie o milę od morza Bałtyckiego nad Motławą i Radawnem blisko Wisły z jedną, a z drugiej strony przy górach wielkich położone, mocno ufortyfikowane, przyozdobione różnymi budowaniami, ratuszem, giełdą, wspaniałym kościołem Panny Marii na dysydencki obróconym. Przy kaplicy królewskiej rezyduje officjal gdański i kilku księży Societatis Jesu. Miasto to może się mieścić między najpierwszemi w Europie, tak dla rządu pięknego, jako i dla bogactw z handlu, który prowadzi z całą Europą, dodając krajom północnym i zachodnim polskiego zboża, a biorąc od nich sukna, materje, korzenie, ryby zamorskie, wina francuzkie i hiszpańskie. Magistrat gdański cały jest luterski. Przy mieście jest góra zwana biskupia, do kapituły kujawskiej należąca, którą za pozwoleniem kapituły Gdańsk ufortyfikował. Za miastem ponad Wisłą są piękne i roz-

ległe równiny, gdzie się Żuławy ciągną. Na okolo zaś miasta, są pałace i rezidencje liczne Gdańszczanów z ogrodami obszernymi i pięknymi. W Gdańsku cudzoziemców podostatek zawsze, osobliwie zaś podczas jarmarku na Ś. Dominik. Żydom w Gdańsku mieszkać ani handlować nie godzi się, tylko podczas tego jarmarku; który zaś ma jaki jinteres być w mieście, musi codziennie płacić dwa złote. Z młynów gdańskich intrata na skarb idzie królewski. Przedmieście nazwane Schotland, należy w części do miasta, w części do biskupa kujawskiego, w części do opata pelplińskiego; na każdej zaś jurisdikcji osobny sędzia. O milę od Gdańska jest forteca zwana Munda czyli Wesselmunda, albo latarnia morska na morzu Bałtyckim erygowana przy wpadku Wisły w morze dla bezpieczeństwa okrętów do Rudy czyli portu gdańskiego wchodzących.

Toruń, w województwie chełmińskim, nad Wisłą murem wkoło opasane i wzmocnione wałami i fossami, wesołej pozycji; przyozdobione pięknymi kościołami i kamienicami. Większa połowa magistratu luterska, reszta katolicy. W roku 1703 Karol XII król szwedzki Toruń po czteromiesięcznym oblężeniu wziął i znacznie zrujnował.

Elbląg, w województwie malborskim, umocnione, handlowe, bogate, ma wiele pięknych fabryk. Przedmieścia i powiat elbląski w zastawie u króla pruskiego w sumie 300,000 talarów.

Mówią pospolicie o tych trzech miastach: Toruń piękny, Elbląg mocny, Gdańsk bogaty. Miasta te wchodzą do rad prowincji pruskiej i wysyłają delegowanych na generał pruski.

Urzednicy ziemscy w województwach pruskich ci tylko

są: podkomorzy, chorąży, sędzia ziemski, ławnicy czyli sadowi, którzy są assessorami na sądach ziemskich, pisarz ziemski. Sami podkomorzowie w senacie czyli w wyższej jizbie na generale pruskim zasiadają. Prócz wymienionych urzędników, jeszcze są podskarbi i miecznik ziem pruskich; pierwszy ma także w senacie miejsce, jinni wszyscy urzędnicy mają stalla w niższej jizbie; wszystkie te urzędy idą za osobnym przywilejem królewskim.

W jinnych zaś województwach koronnych, urzędnicy są ci i tym idą porządkiem. Podkomorzy przez elekcją, starosta grodowy, chorąży, sędzia ziemski przez elekcją, stolnik, podczaszcy, podsędek przez elekcją, podstoli, cześnik, łowczy, wojski większy, pisarz ziemski przez elekcją, wojski mniejszy, miecznik, skarbnik.

Elekcja deputatów na tribunal według konstytucji sejmum convocationis 1764, a przez konstytucją sejmum 1766, i posłów, odprawiać się ma pluralitate votorum. Osoby, które się o funkcją starają, mają mieć w tymże województwie lub powiecie possessją dziedziczną lub zastawną przed rokiem. Liberum veto, to jest oppozycja jednego, przeciwko tym tylko wolna, którzy są pod processem, lub possessje nie według prawa mają, albo téż prawem są o jakie kriminały przekonani, albo infamją notowani. Obrani deputaci, zaraz na miejscu elekcji, nieodstępnie w obecności obierających przysięgać mają i już jój nie ponawiać w tribunale. Przy końcu tribunału deputat każdy odprzysięga się, jako korrupcji żadnej nie brał, ale rzetelnie i sumiennie sądził.

Województwa wielkopolskie, tym się sądzą porządkiem. W Piotrkowie gdzie bywa elekcja marszałka tribunalskiego prowincji wielkopolskiej, od poniedziałku po

Ś. Franciszku assyskim, sądzą się do kwietniój niedzieli, województwa sieradzkie, ziemia wieluńska, łęczyckie, płockie, mazowieckie, rawskie. W Poznaniu pod tymże prezydentem i marszałkiem, jedną kadencją sądzą się od poniedziałku po przewodniój niedzieli do Ś. Tomasza województwa: poznańskie, ziemia wschowska, kaliskie, brzeskie kujawskie, inowrocławskie, ziemia dobrzyńska, chełmińskie, malborskie i pomorskie; drugą kadencją na drugi rok też same województwa co w Poznaniu sądzą się w Bydgoszczy.

II. PROWINCJA MAŁOPOLSKA.

W prowincji małopolskiej, zamyka się województw jedenaste, księstw trzy i ziem dwie osobnych. Województwo: 1, Krakowskie i w nim księstwa Zatorskie, Oświęcimskie i Siewierskie; 2, Sandomirskie; 3, Lubelskie; 4, Podlaskie; 5, Ruskie i w nim osobne ziemie Halicka i Chelmska; 6, Belzkie; 7, Wołyńskie; 8, Podolskie; 9, Braclawskie; 10, Kijowskie; 11, Czerniechowskie.

I. *Województwo Krakowskie*, kraj ledwie nie najobfitszy w Polsce we wszystko, bardzo albowiem urodzajny w zboże, osobliwie powiat proszowski w pszenicę; bogaty w kruszce, w sól i marmury różnego koloru, etc. — herb, orzeł biały w złotój koronie w czerwonym polu, z złotą linją ²¹⁾.

Senatorów większych czyli krzesłowych ma 4: biskup, kasztelan, wojewoda Krakowscy, i kasztelan Woj-

²¹⁾ Jest to księżycowa na skrzydłach przepaska piersiami orła przzerwana (patrz Niesieckiego).

nicki; mniejszych 3: Sądeckiego, Bieckiego i Oświęcimskiego kasztelanów.

To województwo dzieli się na 8 powiatów: Krakowski, Sądecki ²²⁾, Biecki, Proszowski, Księski, Czchowski, Lelowski, Szczerzecki.

Starostwa grodowe: Krakowskie; starosta krakowski jest generałem małopolskim, i ma pod swoją jurysdykcją prócz grodu krakowskiego, powiaty proszowski, lelowski i księski; starostwa grodowe (osóbne) Sądeckie, Bieckie; — niegrodowe: Spiskie, Bączyńskie, Czchowskie, Czorsztyńskie, Dębowieckie, Dobczyńskie, Grzybowski, Jądownickie, Jodłowskie, Jasielskie, Krzczowskie, Lanczowski, Lelowski, Libuskie, Mszańskie, Nowotargi, Olsztyńskie, Ojcowskie, Rabsztyńskie, Ujmskie, Wolbromskie, Żarnowieckie etc.

Sejmiki województwa w Proszowicach; obiera na sejm posłów 8, deputatów zaś 2 na trybunał prowincji małopolskiej. Sady ziemskie w Krakowie i Czchowie ²³⁾.

Miasta znaczniejsze: Kraków nad Wisłą, stolica królestwa, miejsce koronacji. Stanisławowi Augustowi pozwoliła rzeczpospolita w Warszawie koronować się, ale zaraz ostrzeżono konstytucją, że to niema pójść in praes-

²²⁾ W tym województwie trzy się ziemie rachują, mowi Niesiecki: pierwsza Sądecka, ta na prawej stronie chorągwi nosi za herb trzy strefy czerwono i trzy żółte, tak że po każdej czerwonej żółta alternata następuje, a na drugiej stronie dziewięć gwiazd w czerwonym polu we trzy rzędy rozłożonych, w każdym zaś rzedzie po trzy gwiazdy jedna nad drugą. Druga ziemia Zatorska; trzecia Oświęcimska. — Co do herbu sądeckiego, nie jest on rozzerwany na dwie strony chorągwi, ale ma na tarczy przedzielonej: połę sześć króć przepasaną czerwono i żółto; i połę czerwoną o dziewięciu gwiazdach.

²³⁾ Büsching widzi ziemstwo we wszystkich powiatowych miastach.

judicium Krakowowi. Miasto to zaszczycone pięknymi kościołami, osobiwie katedralnym przy zamku gdzie się królów koronacje i pogrzeby odprawiać zwykły. Grób Ś. Stanisława w pośrodku tego kościoła bardzo wspaniały, tudzież kaplica rzeczona Zygmuntońska i Kazimirzowska. Przy téjże katedrze na zamku jest kolegiata Ś. Michała, kościół Ś. Jerzego i seminarjum pod dyrekcją księży misjonarzy. Między wspaniałemi jeszcze i bogatemi kościołami liczyć się mogą: kościół farny Panny Marii w rynku, kościół Ś. Piotra jezuicki, kolegiata Ś. Anny, akademicki kościół, gdzie grób wspaniały błogosławionego Jana Kantego, i wiele jinszych. Miasto to podwójnemi murami i fossą opasane, handlowne, we wszystko opatrzone. Rządzi się pod rajcami i prezydentem; wysyła téż deputatów na sejm, którzy się na konstitucjach podpisują. Przy zamku krakowskim, gdzie korony i klejnoty rzeczypospolitój kouserwują się, powinnyby według prawa zawsze mieszkać burgrabiowie. Klucze od archiwum krakowskiego, gdzie korony i klejnoty rzeczypospolitój są złożone, konserwują, kasztelan krakowski, wojewodowie, krakowski, poznański, wileński, sandomirski, kaliski, trocki, i kustosz koronny. Miasto to jeszcze przyozdobione jest akademją, która wielkiemi bardzo zaszczyca się przywilejami. Kanclerzem jój jest zawsze biskup krakowski. Na okolo tego miasta są przedmieścia przyozdobione wielu pięknymi kamienicami, zwane: Stradom, Piasek, Kleparz, Wesola, Zwierzyniec. Kazimirz osóbnie miasteczko; mają tu żydzi swoje osóbnie siedlisko, czyli część miasta, żydowskim nazwaną, gdyż jim niewolno mieszkać, ani nocować w Krakowie. Za Kazimirzem nad Wisłą jest góra nazwana Skalka, na której jest kościół Ś. Pawła pustel-

nika, w którym jest miejsce i oltarz, gdzie Ś. Stanisław biskup był rozsiekany. W wigilją koronacji na Skalkę odprawiać powinien drogę król każdy z processją. Pod Kazimirzem jest most składany na Wiśle, a za Wisłą jest mogiła Krakusa fundatora miasta. Wielkorządy krakowskie należą do dóbr stołowych królewskich. — Promnik miejsce przyozdobione pałacem biskupim. — Bielany albo Srebrna góra pod dyrekcją Kamedulów. — Tyniec opactwo benedyktyńskie, należy do kollacji królewskiej; opactwa tynieckie i paradyskie pospolicie królowie polscy prymasowi dają dla szczupłości dochodów prymasowskich. — Mogiła, opactwo cysterskie, należy także do kollacji królewskiej. — Olkusz wslawione kruszcami srebrnymi, cynowemi i ołowianemi w górach swoich, teraz wodami zalane. — Bochnia wslawiona żupami solnemi. — Wieliczka, żupy solne sławniejsze od pierwszych. Dochody z żup idą na skarb królewski. Z tychże żup królowej polskiej należy się podarunek 2000 czerw. złotych. — Niepołomice, ekonomja królewska dóbr stołowych; puszcza niepołomska królom na polowanie od rzeczypo-spolitéj warowana. — Myślenice z attynencjami należą do kasztelanji krakowskiej. — Jędrzejów, opactwo cysterskie; Hebdów, opactwo norbertańskie; Miechów, probostwo kanoników regularnych grobu Pańskiego; wszystkie trzy należą do kollacji królewskiej. — Częstochowa albo Jasnagóra, miejsce wslawione cudownym Panny Marii obrazem. Fortecę częstochowską Szwedzi za Jana Kazimirza r. 1655 atakowali, ale z klęską ustąpić musieli. Konstytucja sejmu koronacji 1764 ubezpieczyła wszystkie dobra nadane dawnemi czasy na utrzymanie fortocy częstochowskiej, tudzież nakazała, ażeby komendant for-

tecy, który ma być rodowity polski szlachcic katolik, od króla uprzywilejowany, co rok komissji wojskowej donosił o stanie i sytuacji téj fortecy; a jak dochody z dobr na jęj utrzymanie wyznaczonych obracają się, sprawował się. — Sądecz, stary i nowy; w nowym sądy odprawują się; stary przyozdobiony klasztorem i kościołem bogatym pa-nien Franciszkanek, w którym ciało Ś. Kunegundy cudami słynie. — Biecz, tu grodzkie sądy. — Ruszcza, hrabstwo Branickich.

Księstwa Oświęcimskie i Zatorskie. Te księstwa wraz z jinszymi należały do Szląska. Kazimirz księstwo Oświęcimskie 1457 za 500,000 grzywien groszy szerokich pragskich; Jan zaś Albert księstwo Zatorskie 1494 za 80,000 czerwonych złotych kupił. Zygmunt zaś August inkorporował je do Polski 1564. Pierwsze ma za herb orla czerwonego w błękitnym polu, z literą O na pier-siach; a drugie orla białego w podobnymże polu, z li-terą Z. — Senatora mają jednego mniejszego kasztelana Oświęcimskiego. — Dzielą się na dwa powiaty, Oświę-cimski i Zatorski. — Starostwo grodowe Oświęcimskie; — niegrodowe Zatorskie, Berwaldskie etc. — Sejmiki w Za-torze; obierają 2 posłów na sejm i jednego deputata²⁴⁾. Miasta: Oświęcim, Zator, Żywiec, Berwald, Kenty.

Księstwo Siewierskie od Szląska Zbigniew Oleśnicki biskup krakowski nabył 1448 za 6000 grzywien groszy szerokich pragskich i do Polski przyłączył, darowawszy je wiecznemi czasy biskupstwu krakowskiemu i odtąd bi-skupi krakowscy tytułują się książętami siewierskimi, rzą-dząc się absolutnie w tym księstwie. Tribunały sądzą

²⁴⁾ Atoli sejmiki ich przedsejmowe trzema dniami poprzedzać powinny sejmik proszowicki według konstytucyj 1581, 1616.

bez appellacji, urzędników i szlachtę kreują etc. Miasteczka są: Siewierz, stołeczne księstwa, Sławków etc.

Starostwo Spizkie. Zygmunt król węgierski a potem cesarz, zastawił w roku 1412 starostwo to Władysławowi Jagielle w 37,000 kóp groszy szerokich pragskich, z tą kondycją, że jeśliby pomienionój summy za rok nie powrócił, tedyby na drugi rok we dwójnasób ją miał oddać, i tak co rok miała być podwyższana, tak dalece, że dotychczas całeby Węgry na wykupienie Spiżu nie wystarczyły. Starostwo spiskie jidzie za przywilejem królewskim; składa się z 13 miast prócz wielu wsi porządnych. Wiele w nim dyssydentów. Stany rzeczypospolitej na sejmie 1766 garnizon w starostwie spizkim od 120 ludzi, nakładem skarbu koronnego trzymać nakazały. Lubowla, Podoleniec, Gniazdy, Drużbak, lubo z dawna za osobnym przywilejem chodziły, teraz jednak przyłączone są zupełnie do starostwa spizkiego. W Lubowli piękny zamek na górze. W Drużbaku wody zdrowe i pomocne na różne defekta. Znajdują się tam miejscami wody które kamienie z siebie robią; znajdują się takie których napiwszy się gardło puchnie. Tatry góry zwane Karpackie dzielą nas od Węgier, śniegi na nich prawie zawsze leżą; mają się w nich znajdować różne kruszce, kamienie, dżamenty, srebro, ołów etc.

II. *Województwo Sandomirskie*, obfituje w zboże osobliwie w pszenicę zwaną opatówka, w kruszce różne a najwięcej w żelazo, w krédę i marmury. Ma za herb tarczę na dwoje przedzieloną, na jednej połowie, po prawej ręce są trzy pola czerwone, a trzy białe w alternatę; na drugiej połowie trzy gwiazdy trzema rzędami (dziewięć).

Senatorów większych ma 2: wojewoda i kasztelan Sandomirscy; mniejszych 7: Wiślicki, Radomski, Zawichojski, Żarnowski, Małogoski, Polaniecki, Czechowski, kasztelanowie.

Dzieli się na 7 powiatów: Sandomirski, Wiślicki, Pilzniński, Radomski, Stężycki czyli ziemia Stężycka, Opoczyński, Chęciński. Te wszystkie powiaty mają swych urzędników ziemskich, prócz podkomorzego, który jest jeden na całe województwo sandomirskie.

Starostwa grodowe są te: Sandomirskie i Nowomiejskie; w Nowym mieście czyli w Korczynie, sędzi się powiat Wiślicki, Pilzniński, zaś pod tymże officium Grodzkim w Pilźnie, Radomski, Stężycki, Opoczyński, Chęciński. — Niegrodowe: Wiślickie, Pilznińskie, Stobnieckie, Soleckie, Zawichojskie, Szydłowskie, Przedborskie, Robczyckie, Ryczywolskie, Radoszyckie, Małopolskie, Ryckie, Zwoleńskie, Gołąbskie etc.

Sejmiki w Opatowie, obiera na sejm posłów 7 i deputatów 2. — Ziemstwa są trzy w tym województwie: 1, Sandomirskie, w którym się sądzą powiaty: Sandomirski, Wiślicki i Pilzniński, elekcje ziemstwa w Sandomirzu; 2, Radomskie, w którym się sądzą powiaty: Radomski, Opoczyński i Chęciński, elekcje ziemstwa w Radomiu; 3, Stężyckie, ma samą ziemię Stężycką, elekcje w Stężycy.

Miasta znaczniejsze: Sandomirz, stołeczne województwa nad Wisłą, przyozdobione kollegją piękną i bogatą. Ekonomja sandomirska należy do dóbr stołowych królewskich. — Wiślica, Pilzno, Opoczno, Chęciny, Radom sławne przedtym komissją skarbową; Stężyca, stołeczne są miasta powiatów swoich. — Opatów, sejmiki wojewódz-

stwa sendomirskiego. — Świętykrzyż albo Łysagóra, opactwo benedyktyńskie. — Raków, siedlisko niegdyc arjanów i socinjanów. — Pińczow, stołeczne margrabstwa i ordynacji Myszkowskich, która przeszła do Wielopolskich. — Kielce, rezydencja zimowa biskupów krakowskich. — Samsanów, sławne kuźnicami żelaznemi. — Kunów, należy do biskupa krakowskiego, sławne marmurami. — Wąchock, opactwo cysterskie, należy do kollacji królewskiej. — Przysucha, miasteczko nowo erygowane, wslawione rzemieślnikami z Niemców samych. — Kozienice, ekonomja królewska. — Borzęcin i Ilza z zamkiem na górze wysokiej, rezydencje biskupów krakowskich. — Końskie, jedno z porządniejszych miasteczek, sławne kuźnicami żelaznemi i wszelkim rzemieślnikiem. — Drzewica i Kolbuszowa, sławne manufakturami stolarskimi i snycerskimi. — Baranów nad Wisłą. — Staszów, miasteczko murowane, fabryką papierni i szabel wslawione. — Głogów, Dzików, Skrzynno. — Sieciechów, opactwo benedyktyńskie. — Piotrowin nad Wisłą, Szydłowiec, Stobnica, Dukla, Zmigród i wiele jinnych²⁵⁾.

III. *Województwo Lubelskie*, herb jego, jeleń biały rogaty, na jego szyji korona królewska, a przednie nogi jak do lotu zapędzone, w polu czerwonym.

Senatorów większych ma 2: wojewodę i kasztelana Lubelskich.

Dzieli się na 3 powiaty: Lubelski, Łukowski czyli ziemię Łukowską i Urzędowski.

Starostwa grodowe: Lubelskie i Łukowskie; — nie-

²⁵⁾ Jedlińsk, szkoła; Łagów z garncarstwem i fajansami; Pokrzywnica cysterski; Zawichost.

grodowe: Urzędowskie, Kazimirskie, Tarczowskie, Wąwolnickie, Kąkolownickie, Zbuczyńskie etc.

Sejmikuje w Lublinie, obiera posłów 6, deputatów dwóch ²⁶⁾.

Miasta znaczniejsze: Lublin, stołeczne województwa, murem opasane, wslawione tribunalem prowincji małopolskiej, który się tu poczyna w pierwszy poniedziałek po Ś. Franciszku i sędzi się do niedzieli kwietnięj, a potem przenosi się do Lwowa. W Lublinie sądzą się województwa: Krakowskie, księstwa Zatorskie i Oświęcimskie, Sandomirskie, ziemia Chełmska i powiat Krasnostawski, Lubelskie, Podlaskie. W Lublinie także odprawują się sądy ziemskie i grodzkie lubelskie. — Łuków, stołeczne miasto ziemi łukowskiej, tu się agitują sądy ziemskie i grodzkie łukowskie, wslawione jarmarkami wielkimi na konie i bydło ukraińskie i polskie. — Urzędów, stołeczne powiatu urzędowskiego. — Puławy, wslawione pałacem i ogrodem książąt Czartoryskich. — Ięczna, miasteczko wslawione na konie i bydło ukraińskie. — Kazimirz nad Wisłą, zaszczycone niegdyś wielkimi śpichele rzami do których Gdańsk po zboże zajeżdżał. — Piaski, miasteczko drewniane. — Siedlce, Opole, Radzyn, mia-

²⁶⁾ Niesiecki taką o województwie lubelskim wiadomość podaje: Dzieli się na dwie ziemie lubelską i łukowską, z których lubelska wszystkich urzędników ziemskich zwyczajem jinnych województw mieć powinna; jako kasztelana, podkomorzego, sędziego etc. Łukowskiej zaś ziemi krom chorążego którego z dawna miewała, wojskiego pozwolono, czyli raczej z Parczowa do Łukowa przeniesiono przez konstitucją 1653; aż téż potym i jinnych oficjalistów. W Lublinie zaś i w Łukowie grodom miejsce naznaczone przez sejm 1631, bo przedtym po różnych miejscach księgi grodzkie bywały, jako to: w Wąwolnicy, kiedyś w Urzędowie sejmikować byli zwykli, ale Zygmunt i Lublin na to wysadził.

steczko pięknymi palacami przyozdobione; Koek, Kurów, Lewartów także.

IV. *Województwo Podlaskie*, ma za herb orla białego w czerwonym polu z jednéj strony, a z drugiéj strony pogoń litewską, to jest jeźdźca na koniu z dobytym pałaszem ²⁷⁾).

Ma senatorów większych 2: wojewoda i kasztelan Podlascy.

Dzieli się na 3 ziemie: Drohiczyńską, Mielnicką i Bielską, które mają swoich podkomorznych i jinnych urzędników ziemskich.

Ziemia Drohicza sejmikuje w Drohiczynie, obiera posłów 2 i jednego deputata; sądy grodzkie w Drohiczynie, ziemskie zaś w Drohiczynie, w Sokołowie, Miedzny i w Mąkobodach agituja się.

Ziemia Mielnicka sejmikuje w Mielniku, obiera posłów 2 jednego deputata. Sądy ziemskie i grodzkie tamże.

Ziemia Bielska ma 3 powiaty: Brański, Tykociński i Surażski. Sejmikuje w Brańsku, obiera 2 posłów i jednego deputata. Sądy ziemskie i grodzkie tamże. Trakt zatykocki, dla złych przepraw przez Narew, ma sobie pozwolony gród przez konstitucją sejmu coronationis 1764 w Goniądzu, i tam się sądzi przez officium brańskie i grodzkie.

Starostwa grodowe w tym województwie są 3: Drohicke, Mielnickie i Brańskie; — niegrodowe są te: Bielskie, Knyszyńskie, Augustowskie, Narewskie, Rajgrodz-

²⁷⁾ Nosi słowem dwa herby: Polski i Litwy, jeden na jednéj, drugi na drugiéj stronie proporca chorągwi.

kie, Kleszczewskie, Łosickie, leśnictwo bielskie za osobnym jidzie przywilejem.

Miasta znaczniejsze: Drohiczyn nad Bugiem, stołeczne ziemi; Mielnik; Bielsk, stołeczne ziemi. — Brańsk, tu gród ziemi Bielskiej. — Tykocin nad rzeką Narwą, przedtym królewsczyzna, potym za Jana Kazimirza r. 1661 dana była dziedzicznym prawem od rzeczypospolitej Stefanowi Czarnieckiemu, wojewodzie ruskiemu, za wiadome calemu światu jego wojenne akcje. Jan Klemens Braniccki, kasztelan krakowski, hetman w. kor., przyozdobił to miasto wspaniałą statua kamienną, która temu wielkiemu wojownikowi z pięknym napisem erygował, tudzież ozdobnymi kościołem i klasztorem missjonarskim. Dom inwalidów, który Stefan Czarniecki z fundacją na 12 towarzystwa inwalidów erygował, tenże Jan Klemens Braniccki, nowymi funduszami opatrzył. — Krzyszyn; — Białystok, przyozdobione pałacem, ogrodem i różnymi domami. — Choroszcza z pałacem. — Boczki, Zabłudów, Suraż, Supraśl, Goniądz etc.²⁸⁾

V. *Województwo Ruskie.* — Ruś ta, gdzie są województwa ruskie, belzkie, wołyńskie, zowie się Rusią czerwoną. Województwa ruskiego herb: lew złoty w koronie złotój, w polu błękitnym²⁹⁾.

Senatorów większych ma 4: arcybiskup Lwowski, biskup Przemycki, wojewoda Ruski i kasztelan Lwowski; mniejszych 2: Przemycki i Sanocki kasztelani.

Dzieli się na trzy ziemie: Lwowska, przy której po-

²⁸⁾ Siemiatycze, Narew, Ciechanowiec, Wegrów.

²⁹⁾ Paprocki przydaje na koronie złotój, czyli jak jinni chcą, wspierający się przednimi łapami lew na skałę (Niesiecki).

wiat Żydaczewski; Przemyska i Sańocka ³⁰⁾ (ziemie Halicka i Chełmska, chodzą osobno).

Sejmik poselski i relacyjny, czyli general województwa ruskiego odprawia się w Wiszni sądowej, z kąd wysyłają 7 posłów, z każdej ziemi po dwu, a z powiatu Żydaczewskiego jeden. — Sejmiki deputackie i gospodarskie, każda ziemia u siebie w stołecznym swoim mieście odprawia Ziemia lwowska z powiatem żydaczewskim, obiera we Lwowie dwu deputatów; przemyska w Przemysłu jednego; sańocka w Sanoku jednego.

Starostwa grodowe: Lwowskie, Żydaczewskie, Przemyskie, Sańockie, — niegrodowe, w ziemi lwowskiej: Kamionackie, Kamiennopolskie, Szczerzeckie, Dolińskie, Grodeckie, Janowskie, Gliniańskie, Jaworowskie, w tym starostwie we wsi zwanój Skło, są wody bardzo zdrowe i na różne defekta pomocne. — W ziemi przemyskiej: Drohobyckie, Leżajskie, Wisznińskie, Medyckie, Lisiatyckie etc. — W ziemi sańockiej: Krośnińskie, Mrzyglodzie, etc. wszystkie od miasteczek tegoż imienia nazwiska mają. —

Miasta znaczniejsze: Lwów stołeczne województwa i całej Rusi, między górami położone, miasto wielkie, obszerne i handlowne; przyozdobione dwiema zamkami, jednym w mieście, drugim na przedmieściu na górze; zaszczycone pięknymi kościołami, osobliwie katedralnym pod tytułem Panny Maryi i drugą katedrą ritus græciuniti, a trzecią

³⁰⁾ Ziemia przemyska liczy 2 powiaty: Przemyski i Przeworski; herb jój orzeł o dwóch głowach które jedna korona otacza w polu błękitnym. Sańocka tymże się herbem szczyci. Ziemia żydaczewska lubo z lwowską społem chodzi, przecież konstytucya sejmu koronacy króla Jana III 1676, herb jój nadała trzech lewków na chorągwi niebieskiej; kędy téż i officialistom tejsze ziemi po halickich i chełmskich miejsce zasadzone (Niesiecki).

katedrą ormiańską; te dwie ostatnie mają swoich arcybiskupów. Kościół bernadyński, w którym Śgo Jana z Dukli grób, może się między najpiękniejszymi w Polsce liczyć. Z kapituły lwowskiej bywa prezydent i wiceprezydent na trybunał prowincyi małopolskiej, dla których sustentacyi pod czas funkcyi, inkorporowała rzeczpospolita probostwo Trembawelskie. Jest we Lwowie wiele pięknych pałaców. Kontrakty lwowskie otwierają się na trzy króle. Tu się sądzi trybunał prowincyi małopolskiej od przewodniej niedzieli do śgo Tomasza pod tymże marszałkiem i prezydentem co i w Lublinie; sądzą się województwa: kijowskie, ruskie, ziemia halicka, wolińskie: pododolskie, belzkie, braclawskie, czarniechowskie. — Przemysł, stołeczne ziemi przemyskiej, przyozdobione katedrą ritus gręci i drugą latini. — Jarosław nad Sanem piękne w murach, niegdyś bardzo handlowne i bogate. — Sanok stołeczne ziemi sanockiej. — Żydaczow, stołeczne powiatu swego. — Samborz ekonomia królewska dóbr stołowych. — Przeworsk, Tyczyn. — Rzeszow przyozdobiony wspniałym zamkiem książąt Lubomirskich: tu na regiment gwardyi koronnej konnej, erygowany jest dom na inwalidów. — Łańcut; Krasieczyn; Zborów; Tarnowiec; Żółkiew; Złoczow; Białykamień; Podhorce, pałac Rzewuskich na górze.

Ziemia Halicka. Ta ziemia jest w województwie ruskim, ale że się osobno rządzi, przeto téż osobną ziemią nazwać się może; inaczej zowie się Pokuciem ³¹⁾; ma za herb kawkę czarną w koronie złotej, z rozciągnionymi skrzydłami w polu białym. — Dzieli się na 3 powiaty:

³¹⁾ Właściwie część południowo-wschodnia to pokucia miano nosi, a nie cała ziemia.

Halicki, Trembowelski i Kołomyjski. — Ma senatora jednego mniejszego. — Starostwa grodowe Halickie i Trembowelskie; — niegrodowe Kołomyjskie, Buczniewskie, Tlumackie, Bohatyńskie, Kaluskie, Jabłonowskie, Sniatyńskie, Solotwińskie, Krasnopolskie, Mogilnickie, etc. — Sejmikuje w Haliczu, obiera 6 posłów i jednego deputata. — Miasta znaczniejsze: Halicz stołeczne ziemi; tu przedtem było arcybiskupstwo potym przeniesione do Lwowa ³²⁾. — Trembowla; Kołomyja; stołeczne swych powiatów. — Stanisławów nowo erygowane z pałacem Potockich. — Jezupol; Śniatyn; Buczniow; Rohatyn; Tyśmienica, etc.

Ziemia Chełmska; ta ziemia podobnie jak i halicka, należy do województwa ruskiego, ale się osóbnó rządzi; ma za herb niedźwiedzia białego między trzema drzewami w polu zielonym. — Senatorów 2, krzesłowy biskup chełmski i mniejszy chełmski kasztelan. — Dzieli się na powiaty: Chełmski i Krasnostawski. — Starostwa grodowe Chełmskie i Krasnostawskie; — niegrodowe: Lubomlskie, Ratneńskie, Hrubieszowskie etc. — Sejmikuje w Chełmie, obiera 2 posłów i jednego deputata. — Miasta znaczniejsze: Chełm stołeczne ziemi, tu katedra biskupstwa ritus graeci. — Krasnostaw murem opasane, fossami i zamkiem obronne; tu katedra biskupa chełmskiego ritus latini. — Zamość miasto stołeczne ordynacyi zamojskiej, położone w obszernych polach i równinach pięknych, na około murem opasane, wałami i fossami głębokimi obwiedzione; zamkiem wzmocnione, przy którym jest kollegiata, a w niej dziekan infułatem, prałatami zaś i kanonikami akademicy

³²⁾ Było to arcybiskupstwo od roku 1375, a do Lwowa przeniesione 1416.

tamecznej akademii ³³⁾. — W ziemi chełmskiej są dwa wielkie jeziora, jedno zwane Świtach na dwie mile w dłuży a w szerz na milę ciągnące się; drugie Biała, dosyć także znaczne.

— VI. *Województwo Belzkie*, ma za herb gryfa białego w koronie złotój, w polu czerwonym.

Senatorów większych 2, wojewoda i kasztelan Belzcy; mniejszych 2, Lubaczewski i Buski kasztelanowie ³⁴⁾.

Dzieli się na 5 powiatów: Belzki, Grabowiecki, Horodelski, Lubaczewski i ziemia Buska ³⁵⁾.

Starostwa grodowe 4: Belzkie, Buskie, Grabowieckie, Horodelskie; — niegrodowe: Lubaczewskie, Sokalskie, Mostowskie, Korytnickie, Tyszowieckie, Tarnogrodzkie, Szczurowickie etc.

Sejmikuje w Belzie; obiera 5 posłów i 2 deputatów.

Miasta znaczniejsze: Belż stołeczne województwa. — Sokal nad Bugiem sławne kościołem Bernardynów, a w nim cudownym obrazem matki boskiej. — Tartaków wslawione jarmarkami. — Krystyanpol przyozdobione pałacem pięknym. — Magierów, Rubieszów, Waręż etc. ³⁶⁾.

VII. *Województwo Wołyńskie*, ma za herb krzyż biały w czerwonym polu, a wśród krzyża orzeł biały.

Senatorów większych 3: biskup Łucki, wojewoda i kasztelan Wołyńscy.

³³⁾ Zamość odnieść można do województwa belzkiego, jak to jest u Büschinga.

³⁴⁾ Kasztelan buski jest nowój 1764 roku kreacyi.

³⁵⁾ Niesiecki dostrzegł że dawniej były powiaty: lubaczewski, łopacowski, szewłocki, horodelski; a za swego czasu widział powiaty trzy: belzki, grabowiecki i horodelski do których ziemia buska przydana.

³⁶⁾ Tu tedy, Zamość, Szczeszczeszyn, Turobin, Tomaszów, Tyszowce, Rawa. — Büschin, równie téż i Podkamień i Brody do belzkiego liczy, czyli do ziemi buskiej.

Dzieli się na trzy powiaty: Łucki, Włodzimirski i Krzemieniecki.

Starostwa grodowe 3: Łuckie, Włodzimirskie i Krzemienieckie; — niegrodowe: Kowelskie, Drohomylskie, Hnidawskie etc. — Sejmikuje w Łucku; obiera 6 posłów i 3 deputatów.

Miasta znaczniejsze: Łuck stołeczne województwa, przyozdobione zamkiem i dwojaką katedrą, jedną ritus latini, a drugą ritus graeci. — Włodzimierz stołeczne powiatu swego, tu województwo czerniechowskie sejmikuje ³⁷⁾. — Krzemieniec stołeczne swego powiatu. — Dubno i Ostrog, stołeczne miasta ordynacyi ostrogskiej czyli dubieńskiej. — Korzec stołeczne księstwa koreckiego. — Zbaraż stołeczne księstwa zbarażskiego. — Ołyka stołeczne ordynacyi ołyckiej. — Brody sławne jarmarkami. — Konstantynów; Wiśniowiec; Równe; Podkamień sławne cudownym obrazem Matki Bożej w kościele dominikańskim ³⁸⁾. — Międzyrzec ostrogski i korecki. — Warkowiec; Beresteczko; Zasław; Połonne; Zwiachel; Klewań; Czartorysko; Alexandria; Anopol; Olesko; Lachowce z zamkiem.

VIII. *Województwo Podolskie*, kraj tego województwa obfity i żyzny bardzo, w polach wielkich i obszer-nych pastwiskach, w których żywi wielką moc bydła i koni stada, zagęszczoney nieprzeliczonemi pasiekami, z których obywatele największy handel i bogactwa mają; ma za herb słońce złote w polu białym.

Senatorów większych 3: biskup Kamieniecki, wojewoda Podolski i kasztelan Kamieniecki.

³⁷⁾ We Włodzimierzu katedra biskupa ritus graeci uniti. — Na Wołyniu opactwa tego ritus; Dermań, Żydyczyn, Mielcze, Drohobuż.

³⁸⁾ Nieopodal na górze jaśnieje podobnie w kościele Poczajowskim zakonu bazylińskiego.

Dzieli się na 3 powiaty: Kamieniecki, Latyczewski, Czerwonogrodzki ³⁹⁾.

Starosta general ziem podolskich ma pod swoją jurysdykcją dwa grody: Kamieniecki i Latyczewski; — niegrodowe starostwa są te: Czerwonogrodzkie, Barskie, Chmielnickie, Kopajgrodzkie, Mukarowskie, Płoskirowskie, Skalskie, Salnickie, Smotryckie, Dźwinogrodzkie, Domaniowskie, Ulanowskie, Lityńskie, Chreptejowskie.

Sejmikuje w Kamieńcu podolskim, obiera 6 posłów i 2 deputatów.

Miasta znaczniejsze są: Kamieniec podolski nad rzeką Smotryczem stołeczne województwa i forteca. Od Kamieńca trzy mile są Okopy św. Trójcy, forteca. — Latyczew; Bar; Bato; Paniowce; Żwaniec; Buczac; Usiatyń; Tarnopol; Czortkow; Jazłowiec; Zaleszczyki sławne fabryką sukien i materyj, osoblwie kamlotów. — Malczyce etc.

Województwo podolskie ma dwóch sędziów pogranicznych, którzy wraz z sędzią i pisarzem grodzkim kamienieckimi, tudzież kommissarzami od porty ottomańskiej, sądy pograniczne w sprawach obywatelów polskich z tureckimi sądzą. Sędziemu każdemu po 2000 złotych skarb koronny płaci corocznie. Starostowie pograniczni na Ukrainie, równie jak i grodowi, przysięgają królowi na wierność i takie starostwa nie podpadają juri communicativo cessii na białęglowy.

IX. *Województwo Braclawskie*, ma za herb księżyc niepely w krzyżu.

³⁹⁾ Niesiecki dwa tylko powiaty w nim widzi: kamieniecki i latyczewski.

Senatorów 2 większych, wojewoda i kasztelan Braclawscy.

Dzieli się na 3 powiaty: Braclawski, Winnicki i Zwi-
nigrodzki.

Starostwo grodowe Winnickie; — niegrodowe: Zwi-
nigrodzkie, Niechorowskie, Dymidzkie etc.

Sejmikuje w Winnicy; obiera posłów 6, deputatów 2.

Miasta znaczniejsze: Braclaw stołeczne województwa
nad rzeką Bugiem. — Winnica nad tąż rzeką stołeczne
powiatu swego. — Koniepole; Humań; Targowice; Nie-
mierów etc.

Województwo braclawskie, podobnie jak podolskie,
ma swoich pogranicznych sędziów, którzy wraz z komi-
sarzami od porty i hana tatarskiego zesłanemi, rozsądzają
sprawy i klótnie zachodzące między obywatelami tych
dwóch państw.

X. *Województwo Kijowskie*, przedtym bardzo ob-
szerne, całą bowiem prawie Ukrainę w sobie zamykało,
teraz, znaczna jego część odpadła do Moskwy r. 1686,
kiedy oddane były te osady: Pultawa, Perewołocznia,
Periasław, Mirogród, Lubny, Przylusk, Hadziacz, Ostrz,
Baturyn, Niżyn aż do Putywła; a z téj strony Dniepru,
oddano Moskwie: Kijów, Pieczary, Trypol, Stajki, Wa-
silkow i wszystkie grunta między rzekami Stulmą i Ir-
pienią na pięć mil od Kijowa aż do Stajków. W dole
po nad Dnieprem zostały przy Polsce te osady: Rysz-
czow, Trechtymirów, Kaniow, Moszna, Sokolnica, Czer-
kassy, Borowica, Buzyn, Kryłow, Czechrym aż do Ta-
śminy rzeki. Od Taśminy znowu rzeki począwszy, na-
leży do Moskwy: Zaporohy czyli brzegi Dniepru niedo-
stępne, samemi kamieniami opasane; Sicz czyli kozacy

siczowi; Dzikie pole, Czarnylas, Kudak i inne siedliska kępy kozackie aż do wpadku rzeki Dniepru w morze Czarne.

Województwo kijowskie, ma za herb anioła białego w czerwonym polu z mieczem dobytym ⁴⁰).

Senatorów większych 3: biskup, wojewoda i kasztelan Kijowscy.

Dzieli się na 3 powiaty: Kijowski, Żytomirski i Owrucki.

Starostwa grodowe Żytomirskie i Owruckie; — nie-grodowe: Białocerkiewskie, Buhusławskie, Czehryńskie, Kaniowskie, Korsuńskie, Trechtymirowskie, Brusilowskie, etc.

Sejmikuje w Żytomirzu lub Owroczu, obiera posłów 6, deputatów 2.

Miasta znaczniejsze: Żytomierz stoleczne powiatu swego, tu katedra biskupów kijowskich. — Owruć; Białacerkiew, Bóhusław. — Berdyczow wslawione cudownym obrazem matki Boskiej w kościele karmelitańskim; kościół, klasztor i forteczka ⁴¹).

XI. *Województwo Czerniechowskie* ⁴²), całe 1686 Moskwie ustapione: jemie więc tylko przy Polsce zostało. Ma za herb, orła o dwu głowach pod jedną koroną.

⁴⁰) Gwagnin powiada że chorągiew jego zielona o dwu rogach: w polu czerwonym, z jednej strony pogonią litewską; z drugiej niedźwiedziem czarnym w polu białym naznaczona. Atoli co się tycze pogoni, Niesiecki mniema że pomylił się Gwagnin. Bielski, krom anioła z jednej strony chorągwi, który w jednej ręce miecz goły, na dół końcem spuszczoney, w drugiej pochwę trzyma; na drugiej stronie, przywłaszcza mu niedźwiedzia w białym polu, u którego noga lewa przednia trochę do góry podniesiona.

⁴¹) Kaniow opactwo ritus graeci uniti.

⁴²) Postanowione i urządzone 1633, 1635.

Senatorów większych 2, wojewoda i kasztelan Czerniechowscy.

Powiaty 2, Czerniechowski, i Nowogrodzki siewierski.

Starostwo grodowe Czerniechowskie, do wojewody należy i Nowogrodzkie.

Sejmikuje we Włodzimirzu wołyńskim, obiera posłów 4, deputatów 2 ⁴³).

III. PROWINCJA WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO.

Prowincja Litewska zamyka w sobie 11 województw: Wileńskie, Trockie, księstwo czyli starostwo Żmudzkie; Smoleńskie, Połockie, Nowogrodzkie, Witebskie, Brzeskie litewskie, Mścisławskie, Mińskie, Inflanckie ⁴⁴).

Herb księstwa litewskiego jest pogonia, albo kawaler siedzący na koniu rozpędzonym, z szablą dobytą na pogonienie nieprzyjaciela ⁴⁵). Księstwo litewskie erygowane jest na trzecią prowincją rzeczypospolitej polskiej. Co trzeci sejm, daje z między siebie marszałków sejmowych i ten trzeci sejm odprawować się powinien według prawa, w Grodnie.

⁴³) Dawniejszy 1728 Niesiecki mówi: posłów na sejm sześciu posyłają, ale przedtem tylko czterech.

⁴⁴) Województwa litewskie dzielą się na powiaty z których wyłącza się część ziemi, dystryktem zwana, pospolicie okolica około stolicy na właściwe województwo. — W niektórych są też wyosóbniene Księstwa.

⁴⁵) Mąż zbrojny w szyszaku (Petrasancta przydaje srebrny na białym koniu, do biegu niby zapędzonym; siodło na nim, i czaprak czerwony, aż do kopyt końskich rozwlekły, z trojaka złotą frenzlą, w polu także czerwonym; w prawej ręce miecz goły, wyniesiony w górę, jakby do cięcia trzyma; w lewej zaś, czyli raczej na barku jego tarcza ze dwiema krzyżami złotemi w jeden spojonymi (Niesiecki).

I. *Województwo Wileńskie*, ma za herb tenże co i księstwo litewskie ⁴⁰⁾.

Senatorów większych 3, biskup wojewoda i kasztelan Wileńscy. Kasztelan wileński ma krzesło między wojewodami sendomirskim i kaliskim.

To województwo dzieli się na 5 powiatów: Wileński (dystrykt), Oszmiański, Lidzki, Wilkomirski, Braślawski.

Starostwa grodowe: Wileńskie należy do wojewody wileńskiego; Oszmiańskie, Lidzkie, Wilkomirskie, Braślawskie; — niegrodowe: w wileńskim: Bystrzyckie, Iturskie, Kiernowskie, Mejszagolskie, Ławaryskie, Trokinowskie, Rakanciszkie, etc; w powiecie oszmiańskim: Dawgielskie, Dudzkie, Dziewieniskie, Hubskie, Jakuńskie, Krewskie, Lipniskie należy do artylleryi wiel. księstwa lit.; Markowskie, Madziolskie, Trabskie, Wilejskie, Pokretońskie, etc; w powiecie lidzkim: Borciańskie, Dubiskie, Eyszyskie, Koniewskie, Nowodworskie, Ostrzyńskie, Raduńskie, Wasiliskie, etc; w powiecie wilkomirskim: Bolnickie, Kupiskie, Oniksztyńskie, Pieniańskie, Subockie, Uszpolskie, etc; w powiecie braślawskim; Opeskie, etc. Wszystkie te starostwa biorą imię od miasteczek lub wsi tegoż nazwiska.

Województwo czyli powiat wileński, sejmikuje w Wilnie, a powiaty we swojej stolicy. Z każdego sejmiku wysyłają na sejm po 2 posłów. Na deputackim zaś sejmiku w poniedziałek po gromnicach, obierają po 2 deputatów

⁴⁰⁾ Herb województwa tego z jednej strony chorągwi czerwonej pogonia; z drugiej strony kolumny albo słupy. Tegoż samego herbu i powiaty w tym województwie zostające zażywają, tylko że chorągwie powiatowe o jednym końcu, województwa chorągiew o dwu.

na trybunał główny wiel. księstwa lit., jednego na kadencją wileńską, a drugiego na kadencją ruską. Summa posłów 10, deputatów 10. Sądy ziemskie i grodzkie w stołecznych miastach powiatowych. Oszmiański powiat sądzi się w Miadziolu.

Miasta znaczniejsze: Wilno nad rzeką Wilią i Wilenką, stołeczne całego księstwa, murem opasane, przyozdobione wspaniałemi kościołami osobliwie katedralnym biskupa wileńskiego w którym jest grób śgo Kazimirza królewicza polskiego; akademja wileńska przez jezuitów utrzymywana. W Wilnie agituje się trybunał główny wiel. księstwa litew. poczyna się w poniedziałek po śtym Stanisławie biskupie i sądzi się przez 22 niedziel nieprzerwanie. Marszałka trybunału obierają deputaci kadencyi wileńskiej, mają jednak prawo wotowania na niego i deputaci z repartycyi ruskiej, ci którzyby się w Wilnie na ten czas znajdowali. Po skończonej kadencyi wileńskiej, deputaci którzy na niej sądzili już nie są obligowani do sądzenia kadencyi ruskiej, która się raz w Mińsku, drugi raz w Nowogrodku alternatą odprawuje, ale tylko marszałek trybunału głównego w Wilnie obrany. Po skończonym trybunale ziemskim w Wilnie, wyznaczeni przez marszałka z koła deputackiego w liczbie 8 deputaci, z tyłaż deputatów duchownych, których 3 z kapituły wileńskiej, 2 ze żmudzkiej, a jeden ze smoleńskiej bywa; złączywszy się, z pomiędzy siebie wybrawszy marszałka świeckiego, sądy trybunału duchownego, czyli compositi iudicii, przez niedziel 6 nieprzerwanie sądzą. Pisarzami zaś trybunalskiemi w Litwie, nie pisarze są ziemscy jak w Koronie każdy ze swego województwa lub ziemi, ale deputaci per turnum województw i powiatów. Na kadencyi

wileńskiej w Wilnie, sądzą się: województwa wileńskie ze swymi powiatami, trockie ze swymi powiatami, księstwo żmudzkie, województwa, smoleńskie, połockie i brzeskie litewskie ze swymi powiatami ⁴⁷⁾. — Oszmiana; Lida; Wilkomirz; Braśław stołeczne swoich powiatów miasta zaszczycone sejmikami i sądami; ekonomia ludzka należy do dóbr stołowych królewskich ⁴⁸⁾.

II. *Województwo Trockie*, ma za herb pogonią w czerwonym polu ⁴⁹⁾.

Senatorów 2 większych, wojewodę i kasztelana Trockich; kasztelan ma miejsce między wojewodami sieradzkim i łączyckim.

Dzieli się na 4 powiaty: Trocki (dystrykt), Grodzieński, Kowieński i Upitski.

Starostwa grodowe: Trockie należy do wojewody, Grodzieńskie, Kowieńskie, Upitskie; — niegrodowe, w trockim powiecie: Dawgowskie, Przeląjskie, Łozdziejskie, Mereckie, Metelskie, Niemonojskie, Zosielskie, Żyżmorskie, etc.; w powiecie grodzieńskim: Berznickie, Przewalskie, Wasilkowskie, Filipowskie, etc.; w powiecie kowieńskim: Dorsuńskie, Kormiałowskie, Pilwickie, Puńskie, Preńskie, Stokliskie, Wilkowskie, Wisztynieckie, etc.; w powiecie upitskim: Gulbińskie, Szymańskie, Szadow-

⁴⁷⁾ Województwa wileńskie i trockie składają właściwą Litwę, zwane Litwa sama; inne są litewską Rusią, w trzech oddziałach: województwa połockie, witebskie, mściśławskie i mińskie są białą Rusią; nowogrodzkie z powiatami rzeczyckim i mozyrskim, uchodzi za Ruś czarną; brzeskie jest Polisiem (Büsching). Ze względu na tę Ruś litewską jedna trybunału kadencya zwie się wileńską a druga ruską.

⁴⁸⁾ Bielica, Szczuczyn, Zelwa, Olszany, Smorgonie, etc.

⁴⁹⁾ Herb jego [zwyczajna pogonia w czerwonym polu; której też i powiaty tegoż zazywają tylko że u nich chorągwie modre (Niesiecki)].

skie, Stęgwilskie, Wobolnickie, Żydejskie, etc. od miasteczek lub wiosek nazwiska biorą.

Województwo trockie sejmikuje w Trokach; powiat grodzieński w Grodnie; kowieński w Kownie; upitski w Poniewieżu. Na każdym sejmiku po 2 posłów po 2 deputatów obierają; summa posłów 8 deputatów 8. Deputatów połowa na trybunał kadencyi wileńskiej, a druga na trybunał kadencyi ruskiej.

Miasta znaczniejsze: Troki stołeczne województwa. — Grodno, stołeczne powiatu nad rzeką Niemnem, zaszczycone sejmami; w kadencyi na wiel. księstwo litew.; tu się agituja komissje skarbowe i wojskowe wiel. księstwa litew.; ekonomia grodzieńska należy do dóbr stołowych królewskich. — Kowno stołeczne swego powiatu, Niemnem i Wilią rzekami. — Upita stołeczne swego powiatu. — Wygry miejsce zaszczycone klasztorem i kościołem kamedulów. — Pozajście góra zwana mons pacis, wslawiona kościołem kamedulów. — Merecz; Poniewież; Olita ekonomia królewska; Olkieniki ⁵⁰⁾.

III. *Księstwo Żmudzkie*, herb pogonia na chorągwi białej w polu czerwonym na jednej, a na drugiej stronie niedźwiedź czarny z białą obrozą ⁵¹⁾. Ponieważ zaś księstwo żmudzkie za książąt litewskich było rządzone przez starostów, dla tego ci starostowie nieodmienili dotąd swego tytułu na województwo, lubo są senatorami krzesłowymi.

Ma tedy księstwo senatorów krzesłowych 3, biskup, starosta i kasztelan Żmudcy. Starostwo żmudzkie idzie przez elekcyą, król jednego z podanych sobie kandydatów

⁵⁰⁾ Supraśl, Kalwarya, Birze.

⁵¹⁾ Na tylnych łapach wspięty, w polu czerwonym.

potwierdza; starosta żmudzki ma miejsce w senacie między wojewodami łęczyckim i brzeskim kujawskim.

Dzieli się to księstwo na 20 powiatów, to jest: Ejrągolski, Wilkowski, Wieloński, Rosieński, Widukleski, Krozki, Tendziągolski, Jaswoński, Szawelski, Wielkich Dyrwian, Małych Dyrwian, Berżański, Uzwęski; Telszewski, Retowski, Pojurski, Wieszniański, Korszewski, Szaudowski, Gondyński, Twerski, Potumszewski, Birzuniański, Połongowski Powendeński, Medyngiański, Konklański, Zoranski; z których pierwsze 13 sądy ziemskie i grodzkie mają w Rosieniach; powiaty wielkich i małych Dyrwian, przez konstytucyą sejmu 1766 wyłączone są z repartycji rosieńskiej i inkorporowane do repartycji telszewskiej. Drugie zaś 15 w Telszach. Grody zaś obydwu rosieński i telszewski należą do sądowej jurisdikcyi starosty żmudzkiego.

Starostwa grodowe w księstwie żmudzkiem są te: Wielońskie, Jurborgskie, Bejsagolskie, Skirtszymońskie, Jaśwońskie, Rosieńskie, Botockie, Wieszmańskie, Tryskie, Chwejdańskie, Telszewskie, Tyrkszlewskie, Retowskie, Plungiańskie, Gorzdowskie, Połongowskie, Plotelskie, etc.; ekonomia Szawelska należy do dóbr stołowych królewskich.

Sejmikuje to księstwo w Rosieniach, obiera 3 posłów na sejm i 4 deputatów na trybunał wiel. księstwa litew., 2 na kadencyą wileńską, a 2 na kadencyą ruską. Miasta znaczniejsze: Miedniki (czyli Wornie) miasto stołeczne księstwa, przyozdobione katedrą biskupa żmudzkiego. — Rosienne tu sejmiki i sądy grodzkie i ziemskie. — Telsze, tu sądy grodzkie i ziemskie. — Birze. — Polangen czyli Plongow, Połaga, port niegdys

sławny na morzu bałtyckim od Szwedów kamieńmi zarzucony. — Willeja, Jurborg, Uzwea etc., Kiejdany, Taurogi.

IV. *Województwo Smoleńskie*, całe prawie do Moskwy należy; ustąpione 1656, imię jednak zachowuje; ma za herb łaskę złotą na chorągwi czerwonej w szarym polu.

Senatorów 3 krzesłowych: biskup, wojewoda i kasztelan Smoleńscy.

Dzieli się na 2 powiaty, Smoleński i Starodubowski.

Starostwo grodowe Smoleńskie, należy do wojewody i Starodubowskie, oba tytularne ponieważ attynencye do nich w ręku moskiewskich.

Sejmiki exulancie województwo smoleńskie odprawuje w Wilnie u księży Bernardynów; powiat zaś starodubowski u Karmelitów bosych pod ostrą bramą; obierają na każdym sejmiku po 2 posłów i po 2 deputatów; summa posłów 4, deputatów 4.

V. *Województwo Połockie*, ma za herb pogonią w białem polu⁵²⁾.

Senatorów krzesłowych 2, wojewodę i kasztelana Połockich; wojewódzka szlachta przez elekcyą obiera a król jednego z podanych kandydatów potwierdza.

Starostwo grodowe Połockie, należy do wojewody; — niegrodowe Dziśnieńskie i inne królewsczyzny.

Sejmikuje w Połocku, obiera 2 posłów i 2 deputatów, jednego na kadencyą wileńską, a drugiego na ruską.

Miasta znaczniejsze: Połock stołeczne województwa, ma swego arcybiskupa ritus graeci uniti; zaszczycone

⁵²⁾ Albo jak jinni chcą na czerwonej chorągwi, dokłada Niesiecki.

elekcjami wojewodów, posłów i deputatów, tudzież sądami ziemskimi i grodzkimi; przyozdobione kościołem i klasztorem księży Jezuitów; cerkiew Bazylianów mniichów, sławna grobem śgo Józefata arcybiskupa połockiego. — Diessna; Sokół, etc. (Ula, Czasniki, Lepel; opactwo uniackie Hleboborsk).

VI. *Województwo Nowogrodzkie*, ma za herb pogonię z jednej strony, a drugiej anioła w czerwonym polu ⁵³).

Senatorów 2 krzesłowych, wojewoda i kasztelan Nowogrodzcy.

Dzieli się na 3 powiaty: Nowogrodzki, Słonimski i Wołkowyski.

Starostwa grodowe 3 od tegoż jimienia: Nowogrodzkie należy do wojewody; — niegrodowe w nowogrodzkim powiecie: Cyryńskie i inne królewsczyny; ekonomia nowogrodzka należy do dóbr stołowych królewskich; w powiecie słonimskim: Sokołowskie, Zdzitowskie etc; ekonomia słonimska należy do dóbr stołowych królewskich; w powiecie wołkowyskim: Mścibowskie, Jałowskie, Wolpińskie etc.

Sejmikuje to województwo w Nowogrodku, powiaty w Słonie i Wołkowysku, wszędzie obierają po 2 posłów i po 2 deputatów; summa posłów 6, deputatów 6, połowa na kadencją wileńską, a druga na ruską.

Miasta znaczniejsze: Nowogródek stołeczne województwa, tu się agituje trybunał główny wiel. księstwa litew. kadencyi ruskiej, pod tymże marszałkiem co i w Wilnie, lecz pod innymi deputatami na kadencją ruską od wo-

⁵³) Anioł czarny w czerwonym polu, skrzydła rozciągnięte, ręka jedna na dół spuszczone, drugą się podpira.

jewództw i powiatów destynowanemi; zaczyna się w poniedziałek po trzech królach, sędzi się przez 22 niedziel nieprzerwanie i to co drugi tylko rok, ponieważ jest alternata z Mińskiem. — Słonim stołeczne powiatu swego; blisko tego miasta jest monaster i sławna cerkiew Żyrowicka bazylijanów mnichów. — Wołkowsk stołeczne swego powiatu. — Sluck stołeczne księstwa sluckiego książąt Radziwillów, przyozdobione pałacem. — Nieśwież przyozdobione pałacem rezydencyjnym książąt Radziwillów, tudzież klasztorem księży jezuitów i benedyktyńskim. — Kleck stołeczne ordynacyi kleckiej książąt Radziwillów. — Ostrów. — Mysz hrabstwo Massalskich. — Lachowice; Lubieszów, etc. (Mir, Rożana, Zelwia).

VII. *Województwo Witebskie*, ma za herb pogonią (w złotym rzedzie) na chorągwi zielonej, w polu czerwonym.

Senatorów krzesłowych dwóch: wojewoda i kasztelan Witebscy; wojewodę szlachta obiera król potwierdza.

Dzieli się na 2 powiaty: Witebski i Orszański ⁵⁴⁾.

Starostwa grodowe: Witebskie należy do wojewody i Orszańskie; — niegrodowe, w Witebskim powiecie: Jezierzyskie, Koziańskie, Uświatskie, Wielizkie, Zasurańskie, etc.; w powiecie Orszańskim: Borysowskie, Luboszańskie, ekonomja orszańska należy do dóbr stołowych królewskich.

Sejmikuje to województwo w Witebsku, a powiat

⁵⁴⁾ Dzieli się mowi Niesiecki na powiaty witebski i braclawski, do niegoż należy ziemia orszańska. Podobnież wyraził się Cellarius: in duo territoria witebscense et braslaviense distinctum. Mylka powtarzana. — Województwo witebskie właściwie powiatu nie ma, jest samo w sobie; powiat orszański osobny jest do niego dołączony.

orszański w Orszy, obierając po 2 posłów i 2 deputatów; summa posłów 4, deputatów 4.

Miasta znaczniejsze Witebsk stołeczne województwa, nad rzeką Dźwiną zaszczycone sądami grodzkimi i ziemskimi, tudzież elekcjami wojewodów. — Orsza stołeczne powiatu swego nad Dnieprem. — Boryssow; Ula Radziwiłłów; Szklów hrabstwo książąt Czartoryjskich. — Mohilew, tu dyzunia na swego władykę czyli biskupa; ekonomja mohilowska należy do dóbr stołowych królewskich ⁵⁵).

VIII. *Województwo Brzeskie litewskie*, ma za herb pogonią w błękitnym kolorze, w polu czerwonym ⁵⁶).

Senatorów 2 krzesłowych, wojewoda i kasztelan Brzescy litewscy.

Dzieli się na 2 powiaty: Brzeski litewski i Piński.

Starostwo grodowe Brześciańskie i Pińskie; — niegrodowe, w brzeskim powiecie: Szereszowskie, Kamienieckie, Ziołowskie; ekonomja brzeska litewska z Kobryniem należą do dóbr stołowych królewskich; w pińskim powiecie: Drużyłowickie, etc; ekonomja pińska należy do dóbr stołowych królewskich.

Sejmikuje to województwo w Brześciu litewskim; a powiat piński w Pińsku; obierają po 2 posłów i 2 deputatów; summa 4 posłów, 4 deputatów.

Miasta znaczniejsze; Brześć litewski, stołeczne województwa nad Bugiem. — Pińsk stołeczne swego powiatu. — Biała miasto przyozdobione pałacem Radziwiłłów, tu-

⁵⁵) Są w województwie witebskim: Nowel, Uświat, Wieliż, Suraz i inne. — Wspomnianą Ulę oddać trzeba połockiemu, a Mohilew mścislawskiemu województwu.

⁵⁶) Pogonia zwyczajna, tylko że ubiór błękitny na koniu i na rycerzu, w polu czerwonym (Niesiecki).

dzień akademią dependującą od akademii krakowskiej, która tu dosyła profesorów. — Kodeń nad Bugiem, hrabstwo Sapieżyńskie. — Wołczyn przyozdobione pałacem Czartoryskich i kaplicą; seminarium dla duchownych ritus graeci pod dyrekcją księży bazylianów. — Wysokie-litewskie, tu jarmarki na konie i bydło ukraińskie. — Terespol, jedno z porządniejszych miasteczek w Polsce. — Izabellin; Pratulin, w nim jarmarki; Dąbrowica; Sławatycze; Kamieniec brzeski litewski. — Ten kraj popolicie nazywa się Polisiem, wielka w nim moc lasów, błot, rzek, jezior, ryb, ptactwa rozmaitego. Rzeka Prypeć na dwie go połowy, północną i południową dzieli.

IX. *Województwo Mścisławskie*, ma za herb pogonią na chorągwi żółtej w czerwonym polu.

Senatorów 2 krzesłowych, wojewoda i kasztelan Mścisławscy.

Starostwo grodowe Mścisławskie; — niegrodowe: Radomyślskie, Krzyczewskie, Korszańskie etc.

Sejmiki w Mścisławiu, obiera 2 posłów i 2 deputatów.

Miasta znaczniejsze: Mścisław stołeczne województwa; Krzyczew, Bobrów, Radomyśl, etc.⁵⁷⁾.

X. *Województwo Mińskie*, ma za herb pogonią w cielistym (chorągwi) kolorze.

⁵⁷⁾ Do których doliczyć można: Bychow, Mohilew który był wymieniony w witebskim. — Mścisławskie województwo niema powiatu. Za Starowolskim jednak Cellarius i Niesiecki powtarzają, że dwa w sobie powiaty zamyka mścisławski i mozyrski; niebacząc że ten drugi z pierwszym w jedno zetknąć się nie mogą, gdy je rzeczycko-rohaczewski przedziela. Krajobrazy Homana, Nieprzeckiego zamęt prostują.

Senatorów 2 krzesłowych: wojewoda i kasztelan miński.

Dzieli się na 3 powiaty: Miński, Mozyrski, Rzeczycki⁵⁸⁾.

Starostwa grodowe: Mińskie, Mozyrskie, Rzeczyckie; — niegrodowe, w mińskim powiecie: Krasnosielskie, Radoszowskie, etc.; w mozyrskim powiecie: Zahalskie; w rzezyckim powiecie: Bobrujskie, Czeczerskie, Homelskie, Rohaczewskie, Propojskie, etc.

Sejmikuje to województwo w Mińsku, powiaty zaś w miastach od których nazwiska mają, wszędy obierają po 2 posłów i po 2 deputatów; summa 6 posłów i 6 deputatów.

Miasta znaczniejsze: Mińsk stołeczne województwa, miejsce trybunału wielk. księstwa litew. na kadencyą ruską, który się po skończonej kadencyi wileńskiej do Mińska, a drugiego roku do Nowogródka pod tymże marszałkiem przenosi i sędzi się od poniedziałku po trzech królach przez 22 niedziel nieprzerwanie; zowie się zaś dla tego trybunałem kadencyi ruskiej, bo województwa które się tu sądzą, jako to: województwo nowogrodzkie, witebskie, mścisławskie ze swymi powiatami składają Ruś białą. — Mozyr i Rzeczyca stołeczne swych powiatów. — Brahin, Homel, Rohaczew, etc.⁵⁹⁾.

⁵⁸⁾ Dzieli się na dwa powiaty, mówi Niesiecki mozyrski i rzezycki, z których każdy ma swoje własną chorągiew z tąż pogonią, ale o jednym końcu. Rzeczywiście mówiąc województwo mińskie nie miało powiatu było samo w sobie; do niego wspomniane dwa powiaty uważano jako dołączone. — W powiecie rzezyckim odróżniano ziemię rohaczewską.

⁵⁹⁾ Kiejdanów czyli Kojdanów, Borysów, Lohojsk, Świsłocz Bobrojsk, Bruczko, Radoszkowice.

XI. *Województwo Inflantskie.* Inflanty należą do Litwy oraz i do Polski, dla tego z kancelarji pod dwiema pieczęciami koronną i litewską ekspedycje i przywileje dla nich wychodzą. Inflanty niegdyś należały do Polski i zamykały w sobie 3 województwa: Derptskie, Wendenkie i Parnawskie, ale gdy te, naprzód do Szwecyi przez traktat oliwski 1660, potem od Szwedów do Moskwy odpadły, część tylko Infant bardzo mała przy Polsce została się, czyli powiat Dyneburgski pod jimieniem województwa Inflantskiego, które ma za herb, gryfa białego w czerwonym polu, w nodze prawej miecz dobyty trzymający, a na piersiach litery S. A. związane, z koroną złotą na głowie.

Senatorów krzesłowych 3: biskup, wojewoda i kasztelan Inflantsey.

Starostwo grodowe Dyneburgskie; — niegrodowe: Lucyńskie, Rzezyckie (Rzeżyckie), Marienhauskie, etc.

Sejmiki i sądy w Düneburgu, obierają posłów 6, których 2 z Infant samych, i ci są obligowani być na sejmie, 2 zaś z Korony a 2 z Litwy, król nominuje. — Województwo inflantskie żadnego deputata na trybunał wiel. księstwa litew. nieposyła, bo z Dyneburga idzie apelacja do asesoryi koronnój. Komissarzów zaś 2 obiera i wysyła na komissją skarbową wiel. księstwa litew. do Grodna, którzy wraz z innymi komissarzami co dwa lata na sejmie kreowani, zasiadają w komissji skarbowej wiel. księstwa litew. Pensya zaś nie ze skarbu im litewskiego, jak innym komissarzom, ale podług dawnego zwyczaju, od województwa należy się; niewdają się w inne komissyi sprawy, tylko w te, które dawniej należały do trybu-

nału skarbowego wielk. księstwa litew. przez ustanowienie komisyi skarbowej skassowanego.

Miasta znaczniejsze w Inflantskim województwie: Dyneburg stołeczne województwa nad Dźwiną; Marienhaus; Lucyn czyli Ludsen, etc.

Urzędy ziemskie w Litwie, różne są od urzędów ziemskich w Koronie i tym idą porządkiem: najprzód ciwunowie, ci zaś tylko w wileńskim są i trockim województwach. W księstwie żmudzkiem jest jich 14: ejragolski, wielkich dyrwian, małych dyrwian, retowski, uzwęcki, pojurski, twerski, szawdowski, berżański, tendziagolski, korzewski, wieszniański, gondyński, birzyniański. Obligacja ciwunów żmudzkich jest, sądzić sprawy podkomorskie, jako to na kadencyach, i to tylko w granicach księstwa żmudzkiego. Przysięgać więc muszą rotą podkomorską przed ziemstwem rosieńskim na sprawiedliwe sądenie spraw do sądu podkomorskiego zaciągających się i mogą sobie po jednym komorniku kreować. Wolno jednak od jich sądu do starosty lub kasztelana żmudzkiego apelować. Po ciwonach idą marszałkowie powiatów; ci zaś są tylko w 14 powiatach województw litewskich i tym idą porządkiem: oszmiański, lidzki, wilkomirski, brasławski, grodzieński, kowieński, upitski, starodubowski, słonimski, wolkowyski, orszański, piński, mozyrski, rzeczycki i są dyrektorami sejmików w swych powiatach⁶⁰⁾. Po marszałkach idą podkomorzowie, chorą-

⁶⁰⁾ Słowem powiatów, wileńskiego, trockiego, witebskiego, mińskiego, etc. niebyło, były to dystrykty województwa same w sobie do których, wspomnianych czternaście powiatów doliczano. Nieprzekiego 1749 Litwy mappa starannie to oznaczyła. — Lubo wspomnieni marszałkowie w wielk. księstwie litew. są dożywotni i raz od

żowie, sędziowie, 4ch ziemskich, pisarz ziemski, wojski, stolnik, podstoli, podwojewodzi, lub podstarosta grodzki, sędziowie trzech grodzcy, pisarz grodzki, horodniczy, podczaszy, cześnik, lowczy, skarbnik, miecznik, koniuszy, strażnik, obożny, krajczy, mostowniczy, budowniczy, etc.

KSIĘSTWO KURLANDZKIE.

Książę Kurlandyi przysięga na wierność królowi i Rzeczypospolitej, której w czasie wojny według konstytucyi sejmowej 1736 uchwalonej, 500 infanteryi czyli piechoty, na 200 kawaleryi czyli jazdy przystawiać powinien. Od sądów kurlandzkich ostatnia apelacya idzie do króla i Rzeczypospolitej na sądy relacyjne. Religia w księstwie panująca luterska.

Księstwo kurlandzkie dzieli się na Kurlandya i Semigalia. — W Semigalii miasta znaczniejsze: Mitawa albo Nitawa (Jelgawa), stołeczne Semigalii, rezydencya książąt kurlandzkich. — Bauski albo Bowsk. — Zelberg albo Seelburg (Sehnspills). — Dalen etc. — W Kurlandyi zaś Goldyngen (Kuldiga) stołeczne Kurlandyi; Piltyn; Lipawa albo Libau (Leepaia). — Alswangen. — Angermund. — Tukum, etc.

króla approbowani nie odmieniają się, w brześciańskim jednak województwie, polskim trybem na każdym sejmiku marszałków sobie obierają. Do tegoż województwa należy powiat piński obszerny (Niesiecki).

zwie, szkielet, łeb niemniej, planis ziemski, wojaki, stołki, podobni, podwojewódzi, lub podobno grodzki, szkielety trzy grodzki, białe grodzki, iludobniczy, podobnie, czasy, łowcy, szkielet, młocznik, kołnierz, suknie, obok, krajcy, mostowiczy, budowniczy, etc.

KSIĘSTWO KURLANDZKIE

Książę Kurlandzki przystąpił do wojny z Rosją i zwyciężył, który w czasie wojny Wielkiej Kurlandzkiej w 1736 roku, 500 żołnierzy, czyli pięć tysięcy, na 200 kawalerji, czyli jazdy, przystawiać powinien. Od sądów kurlandzkich ostatnie sprawy sądowe idzie do króla i zwyciężył na sądy relacyjne. Religja w księstwie państwa interesu.

Księstwo kurlandzkie dzieli się na Kurlandję i Semigalię. — W Semigalii miasta znaczące: Mitawa albo Nitawa (Jelgawa), stolice Semigalii, rozciągają się na kurlandzkich. — Bauski albo Bowsk. — Nelsberg albo Seelburg (Schulpis). — Baim etc. — W Kurlandji są: Goldygen (Kaldiga) stolice Kurlandji; Piltyn; Tiba-wa albo Jaban (Jepdin). — Alawagen. — Angerund. — Tukum, etc.

króla approaches nie odwołuje się, w brzośniejszym jednak woj-wództwie, jednak trybem na każdym sejmiku mieszkańców sobie obo- raje, to tego województwa należy powiat piński obywateli (Zio- siocki).

KSIĘGARNIA

ANTYKWARIAT

DOM
KSIĄŻKI
DOM

No 281366

12631